Суьхаищда

ЭЛСТ * ХАЛЬМГ ДЕГТР hАРhАЧ * 1988

ББК 83. 35
С 89

Перевод с ойратского доктора
филологических наук П. Ц. Б и т к е е в а

С $\frac{\text{4703000000—026}}{\text{М 126(03)—88}}$ 41—88

© Перевод на калмыцкий язык.
Калмыцкое книжное издательство, **1988**

НҮР ҮГ

Мана хальмг улсин өвкнр — өөрдмүд болн моңһл келн-улс ик кезәнәс эклəд, бичг-үзгтə бəəсндəн олн зүсн медрлин халхар кесг зүүлин үүдəврмүд бүтəж бəəсн деерəн, талын келн-улсин йилһəн сəн зокъялмудыг орчулж, өргнəр тархаж, эрдм-билгиннь зөөртəн немр орулж, сойлыннь көрңгəн улм байжадг бəəж.

Һазадын келнəс орчулгдсн дегтрмүд, нурһлж самһард (санскрит), төвд келнəс мана өвкнр — өөрдмүд олзлж йовснь хуудм моңһл бичгəр, дөрвлжн үзгəр болн Заа-Пандита тогтасн тод үзгəр бичгдж бəəснə дурсхл болгч дегтрмүд ода күртл хадһлгдж ирсн бəənə.

Үүнд шишлң тод үзгəр бичгдсн дегтрмүд болхла, кесг зун дегтрмүд мана орн-нутгт (Йилһəн олар Ленин-

градт, бас Элстд, Улан-Удэд, Кызылд) бәәнә, hурвн миңhн шаху тод бичгин дегтрмүд Моңhлд (Улан-Баатрт), Китдт болн нань чигн орн нутгудт бәәнә. Тер олн дегтрмүдин негнь «Субхашида». Эн Энткг (Индь) hарлта зокъялын экн үүдәвриг энткгин гүн ухани ик номт болн нертә шүлгч Нагаржуна хойр миңhн жил урд бүтәсн мөн.

Эн үүдәвриг Сажа-Пандита гидг номт XIII зун жилд төвд келнд орчулж, мөн тер үйд моңhл келнд Сонм-Һәрә гидг номт орчулж. Хөөннь болхла, моңhл келнд хуудм, дөрвлжн, тод үзгәр бичгдж кесг дәкж орчулгдсн бәәж, тер дотр Зая-Пандита XVII зун жилд тод бичг деер, Чахр-Гевш X V I I I зун жилд хуудм бичг деер орчулж.

«Субхашида» өөрд келнд ол дәкж орчулгдж. «Сувшид» гидг нерәдлhтәhәр мана хальмг улс дунд чееж әр келгдж, өргнәр делгрсндән зәрм бадгуднь амн-зокъялын үлгүр, цецн үгмүдлә ик таарңhу болна. Үлгүрнь, амн зокъялд иим цецн үгмүд бәәнә:

— Мууд керг даалһхла,
Мууха һазрт тәрә цацснла әдл.
Омг, бардм икдхлә,
Орчлң әдлгч хаанд чигн зокдг уга.

(Бухша Б., Мацга И. «Хальмг үлгүрмүд болн тәәлвртә туульс», 1960, 109 х.)

Эдү мет утхта бадгуд эн дегтрт чигн умшачнр олх. Бас Боован Бадмин «Чикнә хужр» гидг үүдәврт «Субхашидта» ирлцңгү шүлгүд бәәнә.

Дорд үзгин олн улсин урн-зокъялын шилдг (классическ) үүдәвр болгч моңһл келтн дунд делгрсн «Субхашидаг» ик номтнр аңхрлан тәвж шинжлснь бас ончта болн чинртә, үүнд: финна нертә номтнр Г. И. Рамстедт болн П. Аалто, Венгрин номт академик Л. Лигети, немшин номт Хайссиг, Моңһлын номтнр академик Ц. Дамдинсурэн, профессор Х. Лувсанбалдан, мана советск академик Б. Я. Владимирцов, А. В. Бадмаев болн нань чигн номтнр орлцж шинжлсн мөн.

Өөрд келәр бәәдг Зая-Пандитин орчулсн «Субха-шидан» товчлгч шүлгин иим:

Олмһа сән ухатн зөв-буруг йилһж,
Онтһ уга деед һурвнд бишркх сүзг үүскж,
Онц сән йовдлар бурхни хутг олтха гиж,
Охтрһун Дала Рабҗамба Зая-Пандита орчулв.
Үүгәр сән буйн өргҗх болтха!

Эн үүдәвр өдгә мана хальмг келнд орчулгдхларн, моңһл келәр бичәтә бәәх зокъялын бадгудла дүңцүлгдж, учр-утхнь тодрхалгдв.

Умшҗ тодлхд амр болтха гиж, хальмг улсин амн зокъялын авъясар шүлглж, «Субхашидаг» орчулҗ умшачнрин оньгт тусхаҗанав.

Моңһлч П. Б И Т К Е Е В

МЕРГИГ ШИНЖЛЖ МЕДХИН ТУСК БӨЛГ

Ухата мергд кедү номта болвчн,
Улм судр-дегтр цуглулсн бәәдг.
Усна саң болгсн дала ик болвчн,
Урсхлта хамг һолмуд түүг цутхдг.

Хамг олн дотрас медрлтә, билгтәһинь,
Хөөтнд тустаһинь йилһж авдг улс
Хог-богин дотрас төмрин нүүрсиг
Хольгдулл уга татж авдг сорнц мет.

Үнн ухата мергд билгәрн медхлә,
Үлү муңхг улс түүнлә әдлцхмн уга.
Үлгүрлхлә: герлтә нарн урһж һархла,
Үздгән уурч шар шовун сохрдг биший.

Мектә hәрд шовун моhаг амрар хорадг,
Муухн хар керән күчнь күрдг уга мет
Медрлтә күмүн гемән орлhж чаддг.
Муңхг күүнә арhнь күрдг уга биший.

Ahу ик билгтә күн буурв чигн,
Аштнь гүн ухань сарул кевәрн үлддг.
Арслң аң икәр өлссн цагтан
Агчмин зуур занын толhаг цоолдг.

Сәәтр шиңжлж медәд уга бәәтлән,
Санамр бәәсн күүнә медрл бичә дамн.
Сәәхн дуута кеңкргиг эс делдхлә,
Санаhар ду hарч, бусдас йилhрш уга.

Йирдән эн насндан мергн болш угаhан медәд,
Йилhл уга үкхнь өөрдв чигн, суrhуль сурхла,
Иргчдән гиhәд хадhлсн хот-хол белн
Иньг-амрган олснла әдл мергн болх.

Эрдм төгс күүнүр ямаран чигн улс
Эс дуудв чигн, бийснь цүглрж ирх.
Эркм үнртә цецг хол урhсн болвчн.
Элдв зөөгмүд деернь үүлн мет хурх.

Олн эрдмин тулгтнь күрсн күн
Ор hанцарн чигн делкәг герлтүлдг.
Ою муута улс олар цуглрвчн,
Одн мет гилвкж чадхмн уга.

Кедүhәр ик медрлтә болв чигн,
Кемр бусдт бәәсн үчүкн эрдмәс
Кезәд чигн сурад эзмшәд йовхла,
Кетркә ик медрлд күрхнь лавта.

Өсхәсн экләд, ухан-билгән хурңдулснь
Өшәтн-дәәсн олн болвчн, диилгдхмн уга.

Өвтш Диилсн[1] гидг нег балһсна толһач
Ор һанцарн дәәсдиг дарсн үлгүр бәәдг.
Ухан муута улс буру селвгәр буурхла,
У тоолврта күн арһар амулңд күрх.

Урсхлта мөрн-һол бутьхагрхла,
Ус туңһагч зиндмин[2] эрднәр цеврлдг.
Эрдмтә мергн күн арһан барвчн,
Эгл тенгүдин замд орхмн уга.

Эргин үкр харада кедү ундасвчн,
Эңгин цандгин киртә ус уухмн уга.
Үнәртән билгтә толһа эндүрв чигн,
Үүлдх кергтән төрүц юм алдхмн уга.

1 Өвтш Диилсн — кезәңк Энткг орна өмн үзгт бәәсн балһсна нерн.
2 Зиндмн —үнтә болн хәәртә эрднь чолун.

Үчүкн шорһлжн нүдн уга болв чигн.
Үкр нүдтә хорхаһас үлү хурдн болдг.

Шар улан хойр будгиг ниилүлж зуурхла,
Шин нег өңг болж хүврдглә әдл
Шудрмг билгтә хойр күн зөвцлдхлә,
Шилдг сән ухан-седвәр үүсхнь лавта.

Аһу цецн ухата болн буйнта күмн
Авгас һанцарн болв чигн, хамгиг һатлх.
Аң-гөрәснә хан — маш күчтә арслң
Аль бис юмар нөкд-тус кехмн уга.

Хурдн ухата, арһта болхла, ик күчиг
Хуурч-мекләд, зарц болһхд кецү чигн биш.
Хан-һәрд шовун әвртә ик күчтә болвчн,
Худлд диилгдж, бавухан көлгн болгсн үлгүр

Эрт цагт Сарң гидг хаана көвүн
Эрән Көлт гидг хааг[1] билгәр аврсн мет
Эн йиртмҗин керг-үүлиг күцәж,
Элдв амулң жирһл бүтәдгнь билг мөн.

Баатрин ид-күчнь ик болв чигн,
Балмд тенг болхла, мергнлә әдлцш уга,
Байжад, жирһл-бәәдлнь төгс болв чигн,
Батта кишг эдлж төвкнхнь мөр шор.

Үклин гем эрдм хойриг олн меддг болвчн,
Үчүкнәр хольгдсиг мергн күмн йилһж чадх.
Үкриг кесгнь даңгин саадг болв чигн,
Үсн уста хольгдсиг һанцхн һалун йилһх.

Келж, сурһж, залж, закрж чадхла,
Келкә адуснд чигн медрл төрх.

[1] Эрән Көлт хан — маңһс хан.

Келүлж, дасхулж, санулл уга
Керг болһиг медхлә, цецнә темдг тер.

Болсн альмн-кедмиг идж, эс үзвчн,
Болһамжта күн өңгәрнь амтынь меддг мет
Бодлһ ухань төгс күн эс келв чигн,
Бусдыг бәәдләрнь шинжләд медх.

Эрдмтә мергд эврәннь орнд бәәснәс
Эс меддг оңдан һазрт үлү күндтә болдг.
Эрднь чолун альд чигн үнтә болвчн,
Элвг далан йоралд керглгдхмн уга.

Альдчн мергд суруль сурх цагтан зовдг.
Амр дими суухла, мергн болхмн уга.
Айстан хара бәәхдән дурта улс
Аштнь амулң әдлхнь йир берк.

Аср[1] ик чидлтә эс болвчн, ухата болхла,
Ahy күчтә дәәснд чигн диилгдш уга,
Арслң аң маш чидлтә болв чигн,
Aphта туула түүг меклж алсн болдг.

Үрглж кентә болвчн ханьлж чаддг,
Үнәртән эвинь олж йовдг күн цецн.
Үүрлх нөкдән олж ханьлдгнь
Үкр малд чигн бәәдг биший.

Эврә бийдән учрад уга үүл-йовдлыг
Эртәснь ухалад медхт— мергнә темдг.
Эцст күрч дууссна хөөн шинжлдгнь —
Эгл тенг күүнә заң-бәрцин темдг.

Тегш шинжлх зөвтә нәрн утхта үүдиг
Түдл уга медж чадхла,— мергнд тоолдг.

[1] Аср — әвр, йир (ик) гисн үг.

Темә мөриг шүдәрнь насинь медхд
Тенг күн һавц болвчн, мергнд орхмн уга.

Йиртмҗин ик дала уснд хандг уга,
Ик хаадын сан эд-мөңгнд хандг уга,
Йирин эгл күмн күслд хандг уга,
Ик ухата номтнр медрлд хандг уга.

Үчүкн күүкд келсн болвчн, сән үг болхла,
Үнәртән билгтә номтнр түүг тодлж авх.
Үнр муута заариг кемр керглсн күн
Үмкә гөрәснә кииснәс чигн терүг авх.

СӘӘНИГ ШИНЖЛХИН ТУСК БӨЛГ

Үнндән олнд туста, сән ашта эрдмиг
Үлү деед билгтә улс медж тархадг.

Үзлтә өндр Мала уулын зандна үнр
Үрглҗ салькнд нисҗ, үзг болһиг ханһадг.

Эрдмәрнь кирцҗ, сән күүһәр толһач тәвхлә,
Эркн керг-үүл бүтҗ, әмтн амулң әдлдг.
Эрсиг теткгч зиндмин туг тәкхлә,
Эн насни хамг күсл күцх гиҗ келдг.

Хар саната хаанд диилгдәд ирхләрн,
Харсҗ аврх хаанур әмән санҗ оддг,
Халу дөрдг өвчәр гемтҗ энлсн улс
Хамгин түрүнд цаңһҗ, уух ус сурдг.

Алач-булач, хаадуд-нойдудас зулсн күн
Аврgч седклтә сән кү хәәҗ оддг.
Ад өвчнәс гетлҗ, әмд һарсн күн
Аль-бис эм-дом керглсәр йовдг.

Әрүн цевр күн эрвжго килнцәс чигн зулх.
Адг му күн ик нүүлиг чигн шамдж кех.
Әдлцүлхлә: таргт үчүкн шора орвчн — әрлһдг.
Әркд хог-бог орв чигн, учр уга—уудг.

Үнн чик седклтә күн икәр буурв чигн,
Үүл-йовдлнь улм зөвтән туссн бәәх.
Үлгүрлхлә: һалын залиг уру хандулвчн,
Үзүрнь улм деегшән бадрсн бәәх.

Аврг ик күчнә хәәрнд күртхлә,
Алс холас чигн тусан күргх.
Әдлцүлхлә: ohтphуд хурин үүлн цуглрхла,
Аль чигн һазрт тәрән-темсн уphх.

Эн йовх наснд нер-алдр сәәхн.
Эцс хөөтнд болхла, әрүн буйн сәәхн.
Эн хойрин алькинь чигн керглдгнь —
Эврәннь үүлдән седклән тәвсн номт мөн.

Алс хөөткән тодрха сәәнәр ухалдг,
Айстан күүнд цухлтдг уга, зовлңд тесдг,
Авц-заңнь тогтун, кинж көдлдг болхла,
Адг боол күн чигн деед ямт болж чадх.

Дорацсн уга-ядуг асрж, өглһ өгхлә,
Делкәд нернь салькнд нисс мет туурх,
Дала әдл олн hуульһ hуудг улсас
Даву икәр магтх күмүс элвг болх.

Бусдт өгсн тоотан хәрү авдг уга,
Буру седклтә хар санатнд хорлдг уга.
Бичкәкн тус үзсән мартдг уга йовдл
Буйн-кишгнь делгрхин темдг мөн.

Үлү деед номт эрдмән кедү нууввчн,
Үрглж олн-әмтн түүг сәәнәр медх.
Үнртә самбһ цецгиг деерәснь бүркв чигн.
Үзгдл уга бәәсн бийнь, төгәлңдән каңкнх.

Йирдән хаадуд, нойдуд эврәннъ hазртан күндтә,
Йилhән медрлтә номтнр хама одвчн тоомсрта,
Ил сәәхн цецг цаг зуурин чимг,
Ик үнтә эрдньс кезәд чигн сәәхн.

Урhмл модна бүчр hудыхла,— җиметән темдг.
Урн эгшгтә тоhстн номhрхла,— өднь сәәхрснә темдг.
Урлдана агт номhрхла, хурдн болсна темдг.
Ухата номт номhн болхла,— билгтән темдг.

Сән му хойр күмнд әдл туслвчн,
Сүүләрнь ашнь йилhән солю болдг.
Суулhх, тәрх цагт hазр әдл болвчн,
Сарсаhад юмн урhхла, йилhрж медгддг.

Эркн сән күүнд үчүкн тус күргв чигн,
Эндл уга хөөннь чигн ачинь түүнә хәрүлх.

Эртәр ундассн нег хаанд доланг[1] өгсн күн
Эцстнь тер хаана төрәс күртсн үлгүр бәәдг.

Сән уңг-hарлыг хадһлж йовх йоста.
Самһа-шаляг йовдл күүнә үндсннь бууруллдг.
Сәәхн үнртә занднд күмн дурлдг болвчн,
Шатгсн түүлә үмсиг кенчн керглхмн уга.

Дүүвр ухата күн бичкн зуур буурвчн,
Дорацж түүндән зовхмн, энлхмн уга.
Дүүрч уphсн сар Арахад бәргдвчн,
Дегжәд дарунь гетлж hархнь лавта.

Эвтә нег күн өшәтн-дәәсән асрад,
Эсрг хамган орулж авсн үлгүр бәәдг.
Эрт цагт олн-әмтиг теткcн нег күүг
Энгин улс хан болһж өргсн болдг

[1] Доланг — улан өңгтә бичкн жимсн.

Үнәртән цевр күн кедүһәр буурв чигн,
Үзг-чиг уга килнцтә хот идхмн уга.
Үлгүрлхлд: арслң кедү өлссн болвчн.
Үмкә бөөлҗсн, өтгт төрүц дурлхмн уга.

Әрүн седклтә күн әмндән күрв чигн,
Авгин бийиннь чинрән алдхмн уга.
Алтн-шиҗриг[1] кедү зүсҗ утлвчн,
Аштнь сән өңгнь хүврҗ буурхмн уга.

Учр угаһар оцл му әмтн харшлвчн,
Угасн сән күн өмнәснь килңнхмн уга.
Ула иддг шаһл чон димн уульв чигн,
Ухата сән арслң түүнд цухлтхмн уга.

Шилдг сән күн хаҗһр һарһхла,—гемшәдг,
Шившг му күн цалһарвчн,— кергтән авдго.

[1]Алтн шиҗр — цевр алтн.

Шур-сувснд hам орхла,— эвдркәд тоолгддг
Шиләвр модн хамхрвчн, оньгт авгддг уга.

Магтхла, хоосар байрлҗ, көөрл уга,
Му келхлә, хорнь буслҗ килңнл уга,
Маш сән җурман[1] алдл уга йовхла,
Маңналгч сән күүнә чинр тер мөн.

Буру йовдлар, худлар, нүүлтә үүләр
Булаҗ-татҗ авсн юмн олз биш.
Бузр тоотыг иддг хулхач му ноха
Бууртлан цадвчн, ичр уга, hә йовдл тер.

Альк нег нөкдин хувцнь сән болхла,
Ахлҗ йовх түүнә толhачин темдг мөн.
Әдлцүлхлә: сән эмәл хазарта мөриг
Адг нег күн унхла, түүнә чимгнь мөн.

1 Җурм—диг-дара.

Тергүлгч ямтн[1] эврәннь нөкд, зарцнран
Теткж, болхарнь асрж, хәләж хархла,
Тедн цугтан эзнәннь керг-үүлиг
Тедү мет үнн седкләрн кеж бүтәх.

Онц ик медрлтә номт бәәх hазрт
Олн дунд зергин номтыг керглхмн уга.
Ohтphуд нарн yphад, делкәг герлтүлхлә,
Одд олн болв чигн, төрүц үзгдхмн уга.

МУ-МУҢХГ УЛСИГ ШИНЖЛЖ МЕДХИН ТУСК БӨЛГ

Адг му күмн кедү байжж деегшлвчн,
Азадад әдлә бәәж, зөөрән чиләх.
Әдлцүлхлә: гүүжәх усиг яhж боов чигн,
Аштнь урсх үзгүрн булалдж зүткх.

[1] Ямтн —ямта күн.

Киизң му күн невчк бийән бәрвчн,
Кемләрн му заңнь эркн биш hарх.
Ке цаһан шилиг зиндмин өңгәр будвчн,
Кемр уснд норхлань, эврәннь өңгнь үзгдх.

Үнн муңхг күүнә үүл сәәнәр бүтвчн,
Ухан билгәр биш, хөвәр бүтсн болх.
Утцн болж hардгнь — торhна хорхан шүлснь
Үлү сәәндән биш, кезәңк тохмин уршг.

Сән ухата мергдин кинж бүтәсн кергиг
Сана харш күн агчмин зуур эвддг,
Сар, жилиг тоолад, урhаж өсгсн тәрәг
Салькта догшн мөндр част тоорм болhдг.

Аальта, хар саната күн эврәннь кесн гемән
Әрүн цевр күүнд хальдахдан дурта болдг.
Әдлцүлхлә: керә өтг идсн бузр хоңшаран.
Әвр цевр hазрт арчж, терүг буддг.

Эргү тенг күүнд ик керг даалһхла,
Эс меддг юман күцәл уга буурх.
Эрт цаг нег үнгиг гөрәсдин хан болһснд
Эцстнь нөкдән зоваж, эврән үксн үлгүр бәәдг.

Заани муңхг күмн жирһлд дурта болвчн,
Зовлң икәр эдлж, керг-үүл күцәх.
Зәрм күмүс ад гем ирсн мет
Залу наснасн чигн хольжхар седдг.

Ухан муута, дими шудрмг күмн бийдән харш.
Учр угаһар дурндан йовдг зәрмнь бусдт харш.
Ут сәәхн модыг хамгин түрүнд көрәддг
Урн күүнә кесн hо сумн бусдыг түргн алдг.

Негл hанцхн бийән үздг бөгр күн
Нарт делкәд тус уга, малла әдл харңhу.
Насни дуусн онц әмән тежәхин төлә
Намч идәд йовдгнь хорхаст чигн бәәдг,

Эцст туста. тус угаг санл уга,
Эрдм-билг, сән йовдлыг дасл уга,
Эркн хар гссән цадххин төлә үүлддг
Эргү күмн ухан уга муңхг hахала әдл.

Ухан уга тенгүдтә наадхдан дурта
У седклтә мергдәс эмәж, зулдг күн
Ут өвр, шил күзүн уга болвчн,
Урл-амндан шүдтә үкрлә әдл адусн.

Авх, уух, идх бәәсн hазрас hуудг,
Ашта юм кехмн болхла, зулдг күн,—
Әмтнлә әдл инәдг, нааддг болв чигн,
Әмән үздг көгшн му нохала әдл.

Үкрин туруна мөриг усар дүүргхд амр,
Үчүкн тиим авдриг эдәр дүүргхд амр.
Үчүкн тәрәни hазрт эк цацхд амр,
Үчүкн күслтә седклиг байрлудхд амр.

Үлү ик омгта күн дегд көр болхла,
Үндсн hарлнь сән болвчн, буурхнь лавта.
Үлгүрлхлә: альхн дүнгә hазр өгчкәд,
Үрглҗднь hурвн hазр алдгсн үлгүр бәәдг.

Му саната күн өшәтән үзхләрн,
Мел хорлҗ чадлго, дими шарнь буслх.
Мунҗ ноха дәәсән үзхләрн, зул уга,
Му ду hарад, hаңняд киидән хуцх.

Төрхәрә залху күмүс эд-мал хурахдан зовх.
Тегәд зокаста юм эдлҗ, җирhҗ чадхмн уга,
Әдлцүлхлә: хулhн олсн хотан идҗ чадл уга,
Әрвләд хармна бәәҗ, аштнь харhнсн болдг.

Саван уга олн үгтә эрдмтә улсас
Санahар кергтә юм кедг күн деер болдг.
Сар-мөч хәләдг күүнд хот-хувц өгдг,
Сән билгтә эрдмтнд ю чигн өгдг уга.

Эргү, муңхг, хар саната күн
Эрдмтә сән күүнд киидән атархж харшлдг,
Эрт үвләр тәрән урһхла, олз мөн бәәтл,
Эңдән цаста орнд урһхла, му йор гидг.

Угас ном эрдм буру дассн зәрм күмүс
Уралан йовж сәәтүр сурсиг му келдг.
Үлгүрлхлә: әрә оңданар ухалсн күүг зәрмнь
Ухан тату, меддг уга күн эргү гиж гемшәдг.

Ачта номин үүлиг буруһар күцәдг улс
Әрүн седкләр күцәдг күмүсиг му келдг.
Әдлцүлхлә: өрәсн көлтл бәәдг Зудан[1] гидг орн
Алсин хойр көлтиг күүнд тоолдг уга гидг.

Сәәтр эс дассн юман хажһр меддг улс
Сән номтын чикәр умшсиг буруд тоолдг.

[1] Зудан — мифическ орн-нутгин нерн,

Саармг нохан толһата улс бәәдг һазрт
Сәәхн чирәтә күүг «нәәҗнр» гиҗ дөөглдг.

Оньдин хулха булаһар әмән тежәдг күмн
Онц, чикәр бәәдг улсиг арһ угад тоолдг.
Олар цуглрсн сар-мөчд кү бәрж, авад,
«Огт сүл уга бәәж»,— гиҗ инәлдсн болдг.

Эртәр һарһсн үүлән эдлж зовх цагтан
Эрдмтә мергн чигн муңхгуд дунд тендг.
Эркн сәәхн үнртә маля цецг чигн,
Энд-тенд нисж, бог-хогла хутхгддг.

Муңхгла ханьлхла, түүнә мунь хальддг,
Мергдтә муңхг харһвчн, медрл авдг уга,
Кезәчн сүрһмж авдго күн усна шүр мет
Керг угаһинь үлдәһәд, сәәнинь алдж оркдг.

Альк чигн юмна чинриг үнлдг билг уга,
Ahy ик медрлтә номтыг үзхләрн, зулдг,
Амлсн тоотнь эд-мал болад төгсдг күүг
Адгнь хойр көлтә адусн гиҗ келдг.

Үчүкн ухата күмн кедү олн болвчн,
Үлү чинртә кергиг күцәҗ чадхмн уга.
Үлгүрлхлә: ямаран олн дерсиг баглв чигн,
Уулын чолуһар кесн бахнла әдл болш уга.

Муңхг күүнә кергнь эврән бүтв чигн,
Мел тер күцсәр цецнд орхмн уга.
Модна хорха киидән кедәд йовсна ормнь
Мошкмл үзг hарвчн, бичәчд тоолгдхмн уга.

Ам задһа күүнә алдад келсн үгнь
Амһа уга мөрн мет олн hазр эргх,
Аллдх дәәсңд күрхлә, үлд-җидд хүврж,
Альк күүнд тусхнь темдг уга болдг.

ao

Ухалж чаддго күмн олн болвчй,
Учр угаһар әәхлә, хортна һарт ордг.
Урд нег цагт айстан цуглрсн занмуд
Утхмнь меддг туулад ээргдсн болдг.

Эврә ухаһан, эд-малан чигн күн
Эдлж, олз үзж җирһхнь йир берк.
Эрднь мет цаһан үсн шимтә болдгтнь,—
Экэснь туһлынь салһчкад, сааһад күмн уудг,

Буру йовдлыг зөвтәд тоолдг муңхг улс
Буйнта билгтә күүг чигн керглхмн уга,
Эн делкән әмтн нарна герл хәәдг,
Еднәс йилһрж шар шовун булдх орм хәәдг.

Эд-мал әрвлхәс нань юм эс ухалдг улс
Энрл төрж, әмтнд туслхиг санхмн уга.
Эцстнь керүл-цүүгәһәр насан бардгнь —
Эргү хулһн мет дими хармна бәәж үкх.

Онцрж эргү әмтн цуглрсн hазрт
Ончта нертә мергн чигн керглгдхмн уга.
Олн мohас бәәсн hазрт зул өргвчн,
Оньhж түүнә герлинь күмн үзхмн уга.

Хатуч күн хашаhар дүүрң малта болвчн,
Хармчин седкләр әрвләд эдлж чадхмн уга.
Хар керә әмтәхн үзмиг авч идх цагтнь
Хоңшарнь икәр өвдж терүг генүлдг.

Аңхнас күүнә күчәр өөдлсн му күн
Аштнь нег цагт дорацж буурдг.
Әдлцүлхлә: хойр hалунд дамжлгдсн меклә
Әәлин хажуд унж үксн үлгүр бәәдг.

Сән-мууhин йилhл меддго, кесн ачиг мартдг,
Седкл-ухани чик үгиг зөвтән авдг уга,
Сонр тодрхаhар үзә бәәж зөрц сурдг,
Сәәдүдәс хәрглж булдгнь муңхгин темдг.

Хоосар амлдг, келсн үгдэн күрдг уга,
Холас дээс үзчкэд, хээкрэд hарад зулдг,
Хортнла хаphхларн, hаран өргж сөгддг,
Хатндан ирхләрн, худлар көөрдг улс бээдг.

Авгин зөвцлдх цагт баатрин дүртэ бээдг,
Аюл учрхла, эвинь хээж бийэсн зээлүлдг,
Aph уга йовх керг учрхла, хуучн гемнь босдг,
Аллдх hазрт күрхләрн, эмт закрдг улс бээдг.

Кемр эрвжго диилхләрн, көөрэд бардмндг авцта,
Күч авад ирхләрн, нөкдмүдэн дажрж шооддг,
Керг-үүл зөвллцх болхла, керүл татж эклдг,
Кезэчн нуух кергиг дорahур тархадг улс бээдг.

Аллдх кем ирхлэ, худлахар утхан бүлүддг,
Аюл ээмшг учрхла, эмэн авад зулдг,
Аз-хөвэр учрсн иньгэн чигн хармндго,
Аврл болх месэн дээсндэн булагддгнь бээдг.

Ишкәд, йовад дәәллдхмн гихлә, әмт хурадг,
Ирх-буух цагт хамгин түрүн йовдг,
Идх-уух болхла, ховдг янз үзүлдг,
Ик түрү харһхла, гедр хәрдг улс бәәдг.

Балмд му улсин санан-йовдлын тускар
Басл келх юмн маш олн болвчн,
Бөөлжснә худг уудхла, үмкәнь улм гүүддг,
Бузр, киртә тоотас цевр күн җигшдг.

Үзг-чиг угаһар килңнж уурлсн бәәдг,
Үг күүндх цагт дими юм шальшдг,
Үүл һарһсинь келхлә, өмнәс керлдж хәрүцдг,
Үнн му улсин темдгүд тиим болдг.

СӘН, МУ ТООТЫГ ДҮҢЦҮЛЖ ШИНЖЛХИН ТУСК БӨЛГ

Өөдән hарлта эрдм төгсгсн күн буурвчн,
Өнр, байн муңхгудыг сүрәрн дарж чаддг.
Өлссн барсин hанцхн күрклсн дуунас сүрдәд,
Өндр модна ора деерәс сар-мөчн ундг.

Үчүкн медрлтән үгнь келнәннь үзүрт hардг,
Үнәртән медрлтән болхла, дотрнь хадhлгддг.
Үлгүрлхлә: тәрәни ишнь усна деер көвдг,
Үнтә буудянь болхла, деер тәввчн чивдг.

Адг му медрлтә күн хоосар омглдг,
Алдр эрдм төгсгсн мергд номhн болдг,
Йирдән, судлын усн шуугатаhар гүүдг,
Ик hолын урсхл чимә уга болдг.

Адг му күн сән улст киидән харшлдг,
Аңхрлта күн му йовдл эс hаphдг.
Арслң болхла, аратд өр өвдж әрвлдг,
Атархлта му арат нөкдтән чигн дәәсрхдг.

Авгин сән күн цухлдвчн, буруһан медхләнь җөөлрдг.
Авгин му күн сөгдх дутмнь шүрүлкдг.
Нухмр алтн хату болвчн, хәәлхлә, шиңгн болдг.
Нохан өтгиг халулх дутм улм хатурад бәәдг.

Маңналгч сән мергдт элдв зүүл медрл бәәдг,
Муңхг күмнд кесг зүүл буру кемәц бәәдг.
Молр[1] эрднәс кесг зүсн олзта тоот hардг,
Маш хорта mohahac олн зүсн өвчн тардг.

Адг хар санатн аглһд бәәвчн, харшлдг,
Аср ик номт гертән суувчн, үүлддг.

[1] Молр — унтә эрднь чолун, топаз.

Алс уулын моднд аң догшн болдг,
Архлата бәәдг мөрн номһн болдг.

Сарул ухата күн эврәннь гемән меддг,
Серл уга күн күүнә буруг келсн бәәдг.
Сәәхн өнгтә тоһстн үрглж бийән шинжлдг.
Саак уульдг шовун әмтнд му йор үзүлдг.

Үнндән чик күн номһн җөөлнәрн байрлулдг,
Үчүкн серлтә күн шүрүн ходрңгарн зовадг.
Хотна җимстә[1] модн олн улс тежәдг.
Хумха үрңкә модн эврән әмт шатадг.

Сәәдәд өөдлх цагт садн-элгн олн болдг.
Саад учрар муурхла, цугтан дәәсн болдг.
Сән эрдньтә теңгсин хогт олн күн хурдг.
Сала, нур хагсхла, кен чигн оддг уга.

* Җимсн — зер-земш.

Эгл серлтә күн эд-мал хурахларн, байрлдг.
Эркм сән күн өглһ өгхләри, байрлдг.
Эңдән җаһшндг хамуг маажхла, амулңд тоолдг.
Эрүл улс хулһнын хамуг зеткрт тоолдг.

Ухата күүнд хортна харшлснь чаңһрхднь нөкцл,
Ухан уга күүнд болхла, дорацхднь нөкцл.
Үлгүрлхлә: күчтә салькн түүмрин падрхднь нөкцл,
Үчүкн тиим һалын — унтрхднь нөкцл.

Аштнь эннь нөкд, эннь дәәсн болх гиж,
Агчм зуурин өөрхн тоолврта улс йилһдг.
Аһу ухата күмн цуг олныг асрад,
Алькаснь чигн тус үзхнь маһд уга.

Эрдм төгсг номтнр медрлд ик дурта,
Экнәрә муңхг улс эрдм хәәхмн уга.
Эркн үнртә цецгүдт зөг батхн дурта,
Эңгин хар батхн керглж суухмн уга.

Таңсг билгтә улсиг мергд медж күндлдг,
Татвр уга муңхгуд йилһж таньхмн уга.
Тенг харңһу күн алтнас үнтә зандыг
Тестнь үмсн болһсн түмн үлгүр бәәдг.

Медрлтә тоолврта күн эврән ухалдг,
Муңхг күн болхла, әмтнә бәәдл дахдг.
Медәрсн наста ноха экләд хуцсн цагт
Мөн тер хотна нохас цугтан дахдг.

Тегш эрдм төгсгсн мергд кедүһәр муурвчн,
Теңцл уга сән үүлдврәрн әмтиг байрлулдг.
Тенг муңхгуд болхла, кедүһәр байжвчн,
Тун буру йовдлар әмтиг хутхсн бәәдг.

Ахр ухата әмтн юм кел уга, дими шальшдг,
Ahy ухатань болхла, үг угahар үүлддг.
Әәмтхә ноха дими хуцж, хулхачиг дууддг,
Аальта мис хулһн үзчкәд, дун угahар бәрдг.

Эл җөөлн күн шүрүһәр цухлдвчн, аштнь туслдг.
Эргү му күн түргн иньглвчн, аштнь хорлдг.
Эркн номин нилч шүрүн болвчн, туслдг.
Элдв догшн өшәтн инәж бәәһәд, аштнь алдг.

Күңкл ухата күн үнтә эрднь мет
Кезәд чигн сольл уга нег заңгарн бәәдг.
Көвкр заңта му күн чиңнүрин заңh мет
Кедүхн зуур кесг дәкж хүврдг,

Үңәр зоклцсн седкдтә күн хол бәәвчн, туслдг,
Үкрлә әдл харңhу күн өөрдх дутман харшлдг.
Үзлтә цецг hазрас урhвчн, шавр төрүц наалддго,
Үүлн hатцас нарн түүг теткж өскдг.

Эрдм тегш күн үнн төвшүнәр бәәхлә,
Эңдән ил-далд уга улс түүг магтдг,
Эс болх кергт орлцад, хажhр йовдл hарhхла,
Эңгин күүнәс чигн дор му нер зүүдг.

Алдр мергдәс эс сурвчн, чикәр заадг.
Адг му күүнәс эрвчн, буруһар келҗ өгдг
Аврлтта Диилгч[1] көвүг дормҗлвчн, харм төрдг
Авгч үклин эзиг тәкв чигн, әм таслдг.

Үчүкн юмн чигн негнд тус болдг,
Үүл-кергин зәрмднь саад чигн болдг.
Үлгүрлхлә: сарин герлд цецг делддг болвчн,
Үзмҗтә бадм цецг намчан комилһдг.

Му нүүләр зәрм керг күцәҗ болдг болвчн,
Мергд, цаһан санатнр түүг керглхмн уга.
Маш чикәр күцәлһәд, гемтәд тоолгдх болвчн,
Манналгч сән мергд түүнәс җигшхмн уга.

Йирдән зәрм олз ору чигн болдг,
Йир ик харш чигн болҗ һардг.

[1] Аврлтта Диилгч мифд авргч сәкүснә нерн.

Ирлцүләд шинжлхлә, гүн кеелтхләрн,унһлдг,
Лус[1] ажрһас кеелтхләрн, эрк биш үкдг.

Авгин сән улс элгсхнь амр, эвдрхнь берк.
Атархг му улс ханьлхнь берк, хаһцхнь амр.
Әдлцүлхлә: модыг чавчхд күнд, наахд амр,
Эс гиҗ нүүрсиг хамхлхд амр, залһхд берк.

Ид-чидл баһ болвчн, үрглжд серлтә йовхла,
Ик күчнд чигн диилгдхнь берк болдг.
Иозурнь бат, медрлнь ик болвчн, ухаллго йовхла,
Иир бичкн чидлд чигн амрар диилгддг.

Эд-малар байжҗхла, чидл чигн өсдг,
Эд-мал чилхлә, чидл чигн буурдг.
Эвтә нег хулхач зөөрән күүнд булагдсндан
Эврә хулхан күчән чигн геесн үлгүр бәәдг.

[1] Лус — күүкн элжгн.

Альк чигн кишг-буйнь делгрсн күн
Әмтнд өглһ өгвчн, кишгнь хур мет асхрдг.
Амр эдлх хөв уга күн кедү юм хуравчн,
Аштнь җирһл уга, насан барад үкдг.

Ухата тоолврта күн нег цагт дорацвчн,
Удл уга шин сар мет бас дегждмн.
Ухани ул уга күн негнд дорацхларн,
Унтрсн заль мет бөкәд бәәснь тер.

Яһвчн күүнд харшлдг уга күн
Иова йовж олыг эркдән орулдг.
Әмтнлә цүүглдәд, хар керүл татдг күн
Альдчн йовсн һазртан амулң эдлхмн уга.

Әәмшгтә, аюлта юмиг өмнәснь медәд әрлһхлә,
Әәмтхән уршг биш, керсү ухатан темдг,
Аль болшго юмнд медлго икәр зөрглхлә,
Алдр ухатан биш, көр тенгин темдг.

Эркм чидлтә арслң зерлг бухиг алх цагтан
Эвинь олж, өврәснь зәәлснь әәмтхән темдг биш.
Эрвәкә зулын hалур орад киисәд бәәдгнь
Эр баатрин йовдл биш, тенгин темдг тер.

Аж-бәәдлән меддго күн эврәннь зөөрән үрәдг.
Алс холд ухалдг күн кергтә тоотан хадhлдг.
Әдлцүлхлә: хорха өөрк урhмлан чиләhәд иддг,
Арслң бәәсн hазртан му юм эс кедг.

Адг му күн керго юмиг дими нуудг,
Аман бәрж дарх юмиг әмтнд келж тархадг.
Ahу ик ухата күн керго юман нуудго.
Әмндән күрвчн хадhлад, кергтә юмиг бәрдг.

Цумрха му күн байжхларн, караг болдг,
Чик седклтә күн байжхларн, төвшүн болдг.
Чинр муута арат цадхларн, киидән уульн хуцдг.
Чидлтә сән арслң цадхларн, амулң кевтдг.

Аль сән, му улсин чик, буру йовдлнь
Алгчлж, cyphcмн биш, эртэр дассн авъяс.
Әдлцүлхлә: зөг батхнд цецгин шим сордгиг,
Әңгр halунд уснд өөмдгиг cyphx керг уга.

Хату үүлтә му хан дәәснлә xaphcн цагтан
Хәәртә, сән нөкдмүдән дими засглж, зовадг.
Харңhy тенг-муңхгуд кергән эс бүтхлә,
Хэрнь әмән хорлж, ик зовлңтahap үкдг.

Ahy ухата күн догшн дәәснлә дәәллдхләрн,
Алвт, нөкдмүдән әрвлж, улм икәр асрдг.
Әдлцүлхмн болхла, өвчнд көвүнь бәргдхлә,
Әмнь болсн экнь улм икәр хәләдг.

Сән үнч күн чигн му күүтә ханьлхла,
Саван уга мунь хальдл уга бәәдго.
Айта амтта hаңh hолын усн далад орхларн,
Агчмин зуур шор hашун амтта болдг.

Әвр му заңта күн чигн сән күүтә йовхларн,
Ааль, заңнь җөөлрж, авъяс, бәәдлнь ясрдг.
Әдлцүлхлә: күж-күкрин каңкнсн үнр
Әмтнә чеежәр киилгдж, заядар ордг.

Үзмжтә Сөмр уул[1] көдлдг уга мет
Үнн сән чинртә күн кезә чигн тогтун бәәдг,
Үчүкн көвңгин тасрха салькнд амрар нисдг,
Үтл[2] му күн тогтвр уга хурдар хүврдг.

МУ ТООТЫГ ШИНЖЛЖ МЕДХИН ТУСК БӨЛГ

Бардмнсн үгтә худлчин җилһн сәәхнәр келснь —
Бахмжта йовдл биш, кергән бүтәх арһнь.

[1] Сөмр уул — мифд орчлң-делкән
[2] Үтл — самһа, татвр уга (күн) гисн

Базг шар шовун өөрдж ирәд инәснь—
Байрлсна уршг биш, му йорин темдг.

Хар санатн түрүләд җөөлн үгәр дошулдг.
Хөөннь серлинь менрүлчкәд, күүг тенүлдг.
Нүүлтә зahсчнр hахульд мең өлгәд,
Нүгшсн олн зahсиг меклж алдг биший.

Му мекч күн күч автлан кесгтән
Медж болш уга, таарңhу дүрстә бәәх,
Маш икәр дур уга болв чигн,
Мел айстан күүнд му кехмн уга.

Үнн санандан оңдан юм ухалад,
Үг келхләрн, талдан юм амлдг күүг
Ил далд уга худл, хуурмг келдг,
Иткж болш уга мекч-тахч гидг.

Авгин түрүн aph-мекиг таарулҗ олвчн,
Аштнь буурч үкхнь бас mahд үга.
Aphинь олҗ ирвскин арсиг көдрсн элҗгн
Ар улсин тәрә идәд, күүнәс цокулсн болдг.

Тодрхahар нүднд үзүлҗ гем haphсн бийнь
Туң худл үгәр меклҗ хуурдг күн
Теңгр hазр хойрт hалв бола бәәтл,
Терүг амулң гихнь алдг уга биший.

Сәәхн җөөлн үгтә иньглгч бәәдлтә күүг
Сәәнәр таньлдвчн, ухаhинь модтлән бичә итк.
Ульhн дуута шовун өңгтә-үзлтә болвчн,
Уух-идхнь хатярдхла, хорар чигн тежәлдг.

Генн күн сәәхн заң haphж бәәвчн,
Генткн му учрсн цагт бултад әрлдг.
Адг му арсмч гөрәснә сүл үзүлчкәд,
Амтн төрүц уга элҗгнә зовлh хулддг.

Ичрән барсн әмтн күүнә эд-малыг
Ил далд уга эврәнлəннь әдл эдлдг,
Ирсн гиичд нөкдиннь сән девлиг
Илж үзүләд, эврəннь мет бардмндг.

Эргү болчкад, ичр-hутр уга күн
Эврəннь му нерән ачтад тəвж, бардмндг.
Эв муута Канце[1] гидг орна зəрм ямтнр
Эцкән алж, дəəсән дарсарн байр кенə гидг.

Алг шаазhан hууҗмул экиннь өрүлг үмтəhəд,
Ачинь хəрүлж бəəнəв гиж сандгла әдл
Адг муңхг зəрм улст тус күргхлə,
Ahy икəр харшлдг чигн йовдл бəəдг.

Тенг күн эмтнə кесн тусар өөдлвчн,
Тер сəəг мартад, эврəннь aph гиж сандг.

[1] Канце — мифическ орн-нутгин нерн.

Теңгрт лу ду hарад орулсн хуриг
Тас эврәннь хөв гиҗ зәрм тәрәч сандг.

Күмнәс хурасн зөөртә зәрм эргү улс
Күүнәс үлү сәәндән байҗсн мет сандг.
Көгшн ноха таңнahасн hарсн цусиг
Кемлсн ясна шим гиҗ байрлҗ зальгдг.

Хар ухата улс ах-дүүһән буурулад,
Хажуһин бучмд улсиг дими теткдг болҗана.
Көлглсн мөрнәннь толhаг тәәрч сүүлднь зүүхәр
Күчр муңхг hалзуhас нань кен седх билә?

Ухан уга күн кергтә цагтнь туслл уга,
Учр угahар эс болх күүнд дөң күргдг.
Уснь баh булг намрин серүнд урсдг.
Урhмлд кергтә хаврин цагт хатҗ оддг.

Тогтун, номһн күн үнч седкләр бәәхлә,
Тома ута эргү түүнд айстан харшлдг.
Тос түрксн моднд һал түргн асдг.
Тас чиигтә моднд түүмр эс ордг.

Шүрүн күүнә өмнәснь шүрүлкхлә, җөөлрдг,
Шудрһа номһнар бәәхлә, догшнь улм дөгдг.
Шархта цогцин яриг хәәрч керчхлә, эдгдг,
Шуд җөөлнәр эмчлхлә, улм дор болдг.

Төрин хан йосар йовхла, эркнь улм батрдг,
Тенгин йосар салврхла, түүнә төрнь буурдг.
Тегш герлтә нарн мандлхла, харңһу уга болдг.
Терүг Арахад бәргдхләнь, цуг делкә бүркгддг.

Киизң догшн хаана һарт бәәдг улс,
Кезәңк шивәнь эвдрсн балһснд бәәдг улс,
Кемтрәд нуржах уул деер бәәдг улс
Кезә чигн амр уга, әәсн-сурдсн бәәдг.

Сарул ухата мергн, цецн күн болвчн,
Санань му болхла, хань уга болдг.
Сармта эрднь толһа деернь бәәвчн,
Санамрар моһаг өвртән авч эс болдг.

Зәрм хаадуд, нойдуд һалын цог мет —
Захднь өөрдж хальдж болш уга,
Зәәлж, холд һархла, нилчнь күрш уга,
Завсртнь көндә йовхла, әәмшг чигн учрх.

Акад заңта гергтә амр бәәж болдго,
Атархг му нөкдтә удан ханьлж болдго,
Әәрхәтә[1] догшн хаанд икәр иткж болдго,
Әәмшгтә аңта моднд амулң бәәж болдго.

Омг, бардм дегд икдхлә, эрдм-билг буурдг.
Олзд икәр авлгдхла, тоомсран алдж зовдг.

[1] Әәрхәтә — киизн, мү заңта.

Оньдин әмтнлә керлдәд-цүүглдәд йовхла,
Олнд шог болж, алдр нерн буурдг.

Үнндән туста тоотыг лааж өгдгнь ховр,
Үгинь иткәд дахж йовдгнь бас ховр,
Үнәр өвчн болһиг меддг эмч ховр,
Үрглж түүнә үгәр бәәдг күмн ховр.

Деернһү омг седкл икдәд одсн болхла.
Дими йовдлд үргж, оньдин зовсн бәәх.
Деегүр, ик саната нег арслң кезәнә
Делкә эргсн аратд олзан меклгдсн болдг.

Саван уга ховдг керән бултулсн махн
Сана муута худлч күүнд туслсна хәрүнь
Шаврнь хату һазрт цацсн тәрән мет
Санж икәр нәәлвчн, тус болхнь берк.

Эс ижлдсн күүнд икәр бичә итк.
Эгл сергмж угаһас гем һархнь түргн.
Эс медсн күүнд нуувчин үган бичә кел.
Элгсж, санаһан келдгәс дәәсн болдгнь олн.

Му тоот делкәд олн бәәдг болвчн,
Му күүнлә әдл зеткртә юмн уга.
Му эд-малыг сольж, орлһж болдг,
Му күүг асрх дутм улм дор болдг.

Өөд уга күн зун эрдм сурвчн.
Өсх, батрх йовдлднь туслхмн уга тернь,
Үрглжд кенд чигн хар санад йовдгнь—
Үүл бүтәж, чадш уга му күүнә темдг.

Төрхинә тенг күүг кедү сурһж ясвчн,
Төлжүлж, сән чинрт күргж эс болдг.

Түлх хар нүүрсиг кедү шудрж yһавчн,
Түр[1] зуур чигн цаһалһж болдг уга.

Әср, азд улс олар хурсн һазрт
Әрун чик күн мууһин тоод ордг.
Аюлта олн моһа үрглж бәәдг һазрт
Алтн арһмж кевтвчн, ээһәд, әмтн зулдг.

Мел сән күүг күндлхлә, сәнь хальддг.
Му күүг тәкж өргхлә, мунь хальддг.
Малын үс цуг әмтнд уулһхла, аршан болдг.
Маш хорта моһад уулһхла, хорнь икддг.

Үрглж хар саната күүнлә кедү үүрлвчн,
Үнн һолдан хар тоолврта йовдг.
Үлгүрлхлә: һәрд шовуг кедү асрвчн,
Үнәртән номһн болж өгдго.

[1]Түр — агчм.

Аштнь хаһцулхиг күсдг ховч күн
Амрг-иньг болсн нөкдиг чигн салһдг.
Әдлцүлхлә: усн удан урса бәәтл, аштнь
Әвр бат хад чолун чигн элж өңгрдг.

Му үүл haphcн, хуурмгар йовсн күн
Мел нөкдиннь гемиг зааж келсн бәәдг.
Маһд уга түүнә үнн болвчн, аштнь
Маш худлч гидг му нер зүүхнь лавта.

Йилһән келж болш уга үгиг
Йирин олна дотр дими тархадг күүнд
Илднь үнн, худлынь келж болх болвчн,
Ик мергд түүнд серл орулхла, сән.

Күчр хатуч болн хар ухата күүг
Кедү дота иньг болвчн, дегд бичә итк.
Кетркә ик әәмшгтә холын дәәснәс давуһар
Кишгинь идж харшлсн хажудк саднь олн.

Йилһән икәр харшлдг хорта дәәсиг
Ил далд хойрар дархд амр болвчн,
Иньглгч бәәдлтә өшәтиг холдулхин төлә
Йилһж әрлһхд кецү чигн болдг.

Энрлтә болвчн, өвчиг медж эмнхлә, эдгдг.
Элкн шарклм үгин шархнь эдгдг уга.
Эрт цагт керә шар шовуг дәврж келснд
Эцсин һалв күртл аллдх өшәтн болж гидг.

Үрглжд дотран хар сана хадһлад
Үгцхләрн, таалмжта сәәхн үг келтхә гиж,
Үлү батар буру йосна заканд бәәдг болвчн,
Үнн, чик седклтә улсин авъяста ирлцдг уга.

Әмнд күрх хориг уңгарнь әрлһдг мет
Әәмшгтә дәәснә үндсинь таслтха гиж,
Атархг догшн хаадын йоснд бәәдг болвчн,
Асрад теткхлә, хөөннь туста чигн болдг.

Эврәннь онц сә хәәһәд йовдг әмнч күүтә
Элгн-садн болж, ханьлж бәәхд йир берк.
Эргүләд тәрәһән цеврләд бәәдг күүнә hазрт
Энгин өвсн, ноһан өсж урһхд йир берк.

Кедүһәр туслвчн, күүнә ач меддго улст
Кезә чигн дөң-нөкд олддг уга.
Кедүһәр ясвр кеввчн, халцха бәәдг hазрт
Кен чигн буудя, темс тәрш уга.

Учр угаһар бийән бардмнад йовдг күн
Ухата улсиг җигшәж бийдән харшлдг.
Үзгдсн тоотыг цугтнь оляд йовдг бух
Удл уга өврән хуһлулж арһан бардг.

Өңгәвр уга харңһу күүнд кедү өгйә өгвчн,
Өрнәсн хәрүлх санан түүнд ордг уга,

Өрлвәр[1] төмриг кезә чигн бәрж болдг,
Өрлвиг төмрәр бәрж болдго.

Амарн әмтнд тус үзүлхиг келдг,
Аштнь килнц haphдг зәрм улс бәәдг.
Әмтнд туслхар седж, кедү зүткдг болвчн,
Әрүн йоснла эс ирлцхлә, мергд үүлдхмн уга.

Эрт цагин өшән, авсн өрнә көлсн,
Эргү му толһачин модьрун шүрүн үг,
Эсв уга тохм/адг хорта йовдл —
Эн хамг оньдин күүнд харш болдг.

[1]Өрлв — халун төмр бәрдг чимкүр.

ИК КЕРГТӘ ЭРКН ТООТЫГ МЕДХИН ТУСК БӨЛГ

Түрүн үүлдвр күцәснәннь неринь эс зүүхлә,
Түүнә кергнь урмд алдад, делгрдг уга.
Төгәлңдән үзж чадвчн, чирәһән үзх толь кергтә.
Тер нүр үздг зеврхлә, чирәһән үзж, болдго.

Кемр нег зүсн медрлин билгтә болхла.
Кезәд чигн хамг үүлд мергн болхд берк.
Кетркә сәәнәр үздг хурц нүдтә күн
Кедү ширтж хәләвүчн, ду соңсхд берк.

Судлсн эрдм бәәвчн, зарчм уга болхла.
Сурсн тер медрлнь харш чигн болдг.
Сувсн халхднь бәәдг зәрм зahсдас
Суһлж түүгинь авхар зahсчнр тедниг алдг.

Күңкл ухата күүг чигн икәр күндлхлә,
Күмн-әмтн аштнь йир икәр уйддг.
Эркм амтта бурмиг дегд икәр идхлә,
Эцстнь нульhрңтж, жиhүр, бөөлжән хутхдг.

Үнәртән жөөлн заңта, сән седклтә улст
Үрглж харшлад йовхла, хорта седкл төрдг.
Үлгүрлхлә: зандн модн маш серүн болвчн,
Удан түүг шудрхла, халад, аштнь шатдг.

Делкәд хаадуд, нойдуд кедү олн болвчн,
Делгү чик йосар төрән залдгнь цөөкн.
Дүмбр теңгрт гилвксн одд олн болвчн,
Девн-делкәг герлтүлдгнь — нарн сар хойр.

Әвр догшн дәәсиг дарж чаддг күн
Әрүн жөөлн седкләрн иньгтән туслж чадх.
Зүго буру йовдгудыг дарж, чаддг күн
Зев-йосар йовдгудыг тулж, өргж чадх.

Ahy медрлтә болн хурц-хурдн түшмл
Алвтан болн кергән чикәр бутәж чадх.
Әдлцүлхлә: ho сумар мергн күн харвхларн,
Аль зөрүлсндән алдл уга тер тусх.

Ахлгч хаадуд, нойдуд оньhж эс өргхлә,
Ahy ик медрлтә күн чигн алдршхнь берк.
Әмддән зөвән эс авсн ухата күүнә ясиг
Аш сүүлднь, кен чигн күндлж haphхмн уга.

Эвтән хоорндан багтж, олна седкл негдхлә,
Эгл хар улс чигн ик керг күцәдг.
Эрт цагт арслңгин кичгиг шорhлжд ниилəд,
Энд-тендəснь хаза бəəж, алсн үлгүр бəəдг.

Урмднь шантрсн күн күчтә болвчн,
Утхта нег чигн керг күцәж чаддго.
Унад уга эмнг мөрн кедү күчтә болвчн,
Удл уга номhрад, күүкдт чигн унулдг.

Адг күүнә бийнь үүлдән шамдад йовхла,
Алдр нертә аңхун улсас аштнь давж һардг.
Әдлдүлхлә: бичкн лава[1] матриг мөргж алдгтан,
Әвр ик күчтә аңхун матриг ээлһж чаддг.

Үнн эрдмтн эс омглвчн, эгл олнас деер йовдг,
Үчүкн медрлтә күн омглвчн, деегшән эс һардг,
Үнтә эрднь эс магтвчн, үнән хадһлдг,
Үклң хар чолуг яһж магтвчн, үнд эс күрдг.

Үнн буйнта күүнә нерн кезәчн делгрдг,
Үчүкн буйнта күүнә нерн дарунь буурдг.
Үлгүрлхлә: нарни герл оньдин бадрад бәәдг,
Үүсгсн сарин герл дүүрснәс экләд хасгддг.

Кемҗән уга ик ямта хаана цол
Кезә нег цагт эркн биш буурдг.

[1] Лава — теңгсин хорханцг.

Кемр шовуна өндгиг деегшән хайхла,
Кедү удан бәәвчн, аштнь унж хамхрдг.

Олн-әмтнд хорлт күргдгүднь
Орчлңд кезә чигн дала болдг.
Ohтphуд нарн мандлж hархла,
Оддын болн сарин герл даргддг.

Чамд туслх болхла, дәәсиг чигн тевч.
Чамд харш болхла, төрлән чигн бичә тевч.
Үлгүрлхлә: hазад далан эрдниг хулдж авдг,
Үклин өвчиг эм аршалж hаphдг.

Эрдм-чидл бийд невчк хоршхларн,
Эркн биш hазаран омгин бәәдләр hардг.
Элвг әрк-хорзар дотр бий дүүрхлә.
Эңдән ohтphу мет дууhар хәәкрсн йовдг.

Олн зүсн эрдм дассн күн чигн кергтә.
Ор hанцхн эрдм медсн күн чигн кергтә.
Орчлңд өвчн эрдм хойр хольгдсн бәәдгт
Онц ухата күн үлү эрдмд шүттхә.

Аңхнас авн күн өшәтә болх зөв уга.
Амрг-иньг улс аштнь дәәсн болх зөв уга.
Айта хот чигн эс шингхләрн, хорн болдг.
Агта хорн чигн aphлхла, эм болдг.

Аль hазрт сән үүлдвр күцәхлә, тенд амр.
Альдчн зоклцх үүлдвр уга болхла, амр чигн уга
Әдлцүлхлә: hалуг нуурас көөхлә, хәрү эргдг,
Әәлд ээрәд хашалв чигн, бәәж өгдг уга.

Эркм ухата күн бәәсән хулдадчн, cyphуль сурдг.
Эргү күн эрдм cyphв чигн, мартж оркдг.
Элвг серлтә күн гемнхләрн, эм уудг.
Эрүл эргүсин зәрмнь эврән бийән хорлдг.

Онц эврәннь эркәр бәәхнь — җирһл.
Оньдин күүнә эркәр йовхнь — зовлң.
Олн күн нег эмчтә болхла, өсхин темдг.
Олна үүлиг угтж авхнь — төлжхин темдг.

Үнәр олн-әмтн меддг болв чигн,
Үлү му күүнд дур уга болдг.
Үлгүрлхлә: сәрсн бавухаг цецн болвчн,
Үсн, өрүлг угаднь цуг шовуд дормжлдг.

Әрүн чик шудрһа йовдл чигн эцстән
Арһ уга зәрм улст нег хор күргдг.
Әдлцүлхлә: сән сумн хортыг алж чаддг болвчн
Аштнь ол харвхла, нег юмнд тусж хүһрдг.

Урсхлта һол ик далаг цутхдг.
Ухан, эрдм, билг, мергн күүнд тогтдг.
Улсин эд-зөөриг хан бийдән хурадг,
Уста дулан һазрт ө-модн урһдг.

Өвснә hал, зунд урссн булг.
Үүлни хоорндк нарн сар хойр,
Эргү му нөкд болн хар санатна эрдм
Эдлҗ керглх цагт тус болш уга.

Хоосн толһата күүнд үгин цөнь зокаста.
Хаадуд, нойдуд далд суухла, күндтә.
Илв, наадыг өдр өнжҗ үзхлә, сонь.
Йир юн чигн юмн кергтә болхларн, үнтә.

Асрмҗ, хәләмҗ, эңкрллһн дегд икдхләрн,
Аштнь эвдрхин шалтан чигн болдг.
Ahy икәр цүүглдж, хоорндан эвдрлһн
Ах-дү, элгн-саднд чигн hардг.

Халта шүрүһәр дәәллдж ноолдсн улс
Хөөннь иньгүд болсн чигн йовдл бәәдг.
Хортн-өшәтн болж, йовсн зәрм улс аштнь
Хоорндан эвцлдхин aph чигн хәәдг.

Харамч, харңhу күүнә эд-мал, мөңгнь,—
Хама йовв чигн атархгч му нөкд болдг.
Хар саната харңhу күүнә ухан
Хамдан бәәдг болвчн, байр эс үзүлдг.

Үлү үздг, юмнд хандго күн эд-малд байрлдг.
Үрглж көөрмтхә кү магтхла, байрлдг.
Үнн муңхг седкллән ирлцхлә, байрлдг.
Үнч деед ик улс чик йовхларн, байрлдг.

Ахр ухата күүнә эрдм-билгнь бидү,
Ашта кергтә юмиг күцәхнь маhд.
Ач-тусиг сандг уга му нойдуд
Амрар әмтнд тус үзүлхнь йир берк:

Элвг малта улсин келсиг зуhу күн соңсдг.
Эгл угатя күн сән юм келвчн, эс соңсдг.
Эмтә өндр ик уулд урhсн болхла,
Эңгин моднд чигн күн дурлдг.

Утх уга олн үг келхлә — шалтан.
Утхта уг келхлә — амр йовхин темдг.
Ухата тоть келж чаддгтан бәрәнд бәәдг,
Ухан уга шовуд келн угадан сул йовдг.

Арahан зуусн дәәсндән чигн сә кehәд,
Алж, хорал уга тус күргәд йовхла,
Аштнь тер өшәтн чигн үнн седкләр
Алдг уга күңдлж, сөгдхнь маhд уга.

Чидл уга му күн уурлснас тус уга,
Чидлтә сән күн дими уурлдг уга.
Цәәлhврнь иим: ямаран чигн үүлд
Цухлдж, дими керлдх керг төрүц уга.

Өглh өгхәр хурахла, дәәсн чигн ирдг.
Өглh уга болхла, садн чигн холждг.
Үкрин үсн ширгхлә, терүнә туhлнь чигн
Үүнд өөрдж ирл уга, зулад бәәдг.

Болһамжта керг зәрмдән сән болвчн,
Бусд үүл болһнд әдл биш болдг.
Бор һалун үстә хольсн усиг йилһж чадвчн,
Будмл дүрстә көргиг[1] хот гиж сандг.

Тогтун болчкад, алвтан асрдг болхла,
Тус күргх боол, зарц амрар олдх.
Туңһлң болн замгта нуурас һалудыг
Тууһад көөв чигн, хәрү эргәд ирх.

Элвг зөөрән күн кирцәһәрнь эдлхлә,
Эрдмтә мергн күн номһнар йовхла,
Эзлгч ик толһач улсан сәәнәр асрхла,—
Эн һурвн юмн олнд таалмжта болн туста.

Үнәртән кишгтә күүнә үүл амрар бүтвчн,
Үрглж нарна герл мет гилвкхн уга.

[1] Көрг — зург.

Үлү чидлтә күүнә үүл күчни эркәр бүтдг,
Үлгүрлхлә: зулын герл тосн hол хойрар асдг.

Үлү күчтә, ухата күүг түшхлә,
Үчүкн күн чигн ик болҗ төлждг,
Үлгүрлхлә: өндр модыг бүслсн ораqh өвсн
Үзүртнь күрч өсҗ урhдг.

Эрдм төгс күн баh бурута болвчн,
Эрдмиг үнәр керглдг улс түүг күндлдг.
Эс болх цагин хур балhснд орвчн,
Эн цуг hоhанд тустаднь әмтн байрлдг.

Кедүhәр хувцлҗ кеервчн, эрдм уга болхла,
Күңкл мергд түүг сәәнд тоолхмн уга.
Кемр мөрн җора биш, бас хашң болхла,
Кедү сәәхн болвчн, үнтәд тоолгдхмн уга.

Олн малта байн тенгүд заагт элвг.
Омгта, баатр әмтн аң заагт элвг.
Олн мергдин дотр номин утхиг меддг
Онц сән медрлтә номт цөн болн күндтә.

Альк чигн күүнд эрдм-билг бәәхлә.
Аш сүүлднь алдр нернь туурдг.
Әдлцүлхлә: эрдмтә күн мергн нерән олдг,
Әрүн күчтә баатр сән эр гидг нерән олдг.

Үлү ухата мергдиг күндлн тевчхин ормд
Үкр мал мет улс тедниг дормжлдг.
Үлгүрлхлә: теңгрин чимг болгч сариг
Үзхләрн, Араха хот гиж сансн бәәдг.

Чееждән эс авсн ном болн ухан,
Чирмәж эс дасгсн сурһуль-медрл

Чидл уга мартмха күүнд даалһсн үүл
Чухл[1] керглх цагт тус болхнь берк.

Ухан, билг бәәвчн, малар байн болвчн,
Урмд уга, залху күн деегшлхнь берк.
Урд һарсн чикнәс хөөн урһсн өвр
Урһад давж өсдг биший.

Үмкә өтг иддг һахад сән үнр керг уга.
Үздг уга күүнд зулын герл керг уга.
Үлүдж шингшго хот өвчтә күүнд керг уга.
Ү-бала мунхһудт ном-бичг керг ута.

Алькчн юмиг меддг эрдмтн болн сән алтн,
Аюлта хортыг дарж чаддг эр болн сән мөрн,
Әмтнд туста эмч болн сәәхн чимг
Аль бәәсн һазртан үнтә болн күндтә.

[1] Чухл — ик керггтә гисн үг.

Ухан, чидл, эрдмнь бүрн төгс күүнд
Учрсн үүлән эс бүтәхинь йир берк.
Урд Му Дәәсн[1] гидг хаана ик цергиг
Ухмр чидлтә Арслң[2] гидг көвүн дарсн болдг.

Эгл әмтнә заң, авъяс, бәрц нурһлж
Эк-эцкиннь тохм дахж хүврдг.
Эргин гугин һууҗмул харцх шову дураж,
Эцс цагт болдгнь негл учрдг юмн.

Эр, эм улс әдл һарлта болн чигн,
Эрдм, чидл, арһнь олн зүси болдг.
Эрднь, эд-таврин зүүл, мал-адусн
Элвг усн, урһмлд чигн олн янз болдг.

1 Му Дәәсн — энткгин улсни кеәәңк нег түүкд ордг хаана нерн.
2 Арслң көвүн — энткг улсин кезәңк туужд ордг ухата хан көвүнә нерн.

Үлү ик ухата күүнә келсн үгиг
Үчүкн ухата улс медҗ чадхнь берк.
Үлгүрлхлә: эңгин мергн күүнә келсн үгд
Үлүсг саната хан бәргдсн йовдл бәәдг.

Әмтн болһн үүл бүтәхәр чирмәдг болвчн,
Аль седсәрн күцәхнь учр-бәәдләс чигн болдг.
Әдлцүлхлә: гүүлгәчнрин далаһас эс олсн зиндмн
Аглһ арлын му нутгин саңд чигн бәәдг.

Эргү күүнә санань һазаһаснь медгддг.
Эркм ухата «күүнә санан келхләнь, илддг.
Эр көгшн ноха сә заңнхла, байрин темдг,
Эрлг сә заңнхла, алхар седҗәхин темдг.

Уга-ядуд юм өгхнь — өглһин дееж.
Үнәртән санамр бәәхнь — жирһлин дееж.
Үнн эрдм сурснь — чимгин дееж.
Үрглж хуурмг уга күн — деед нөкд.

Онц зовж бәәдг әмтн чигн төрүц уга,
Огт амр бәәх әмтн чигн бас уга,
Орчлңд йирдән җирһл зовлң хойр
Оньдин зун үвл мет сольсар бәәдг.

Үчүкн күүнд чигн ик сән нер өгхлә,
Үнәртән түүнд өлзәтә чигн болдг.
Үлгүрлхлә: «Хурһн»[1] гидг эркн нер өгхлә,
Үтл адта улс түүг күндлх гиж келдг.

Хама чигн әмтн олн зүсәр бәәдгнь
Хамг эртни үүлин болн өдгә цагин учр мөн.
Хачр шовун зурмиг үүрч йовдгнь
Халю шар шовуг тәкдглә әдл юмн.

Үнндән уданар байн сәәнәр бәәхиг күсхлә.
Үрглж әрвлвчн, буйнта юм кеж бәәхлә, сән.
Үлгүрлхлә: бәәдгин усн икдхлә, хаһрж эвдрдгт
Үчүкн цувгудта болхла, усн мөңкиндән бәәх.

[1] «Хурһн» - кезәнә ик эрк-йоста күүнә нерн.

ЙИР ЗОКАС УГА ЮМИГ МЕДХИН ТУСК БӨЛГ

Адг боол, зарц дими икрххлә,
Әрүн номта даянчнр дими кеерхлә,
Әмтиг теткгч хаадуд, нойдуд хажһр йовхла,
Ай эн hурвн юмн йоснла таардг уга биший.

Бардм кетрхлә, керг-үүлд саат болх,
Баатр кетрхлә, күчнлә дөрлдх, олнд харшлх.
Балв кетрхлә, гергән иткх, му күүтә үүрлх.
Бас эн тавн юмн түргн буурхин шалтан.

Эд-мал үга бәәтлән, сән хот-хувцнд дурлхла.
Эңгин үлсас hууль hууһа бәәтлән, ик сана зүүхлә.
Эрдм билг уга бәәтлән, ном булалдхла. -
Эн hурвн юмн әмтнд инәдн болхин темдг.

Урдкан тоолдг уга зәрм әмтн нутган хаяд,
Учр угаһар оңдан һазрт чигн тенәд, йовдг.
Ухан уга ховдг чон бамб цецгиг үзчкәд,
Улан өңгтә болхлань, махн гиҗ тоолснла әдл.

Ик күмүст холын дәәсн хорлхнь цөн,
Йир өөрхн бәәдгүдтнь хор күргдгнь олн.
Йилһән күчтә арслңгиг бийиннь хорхаснь иддг,
Йирдән бусд әмтн, күрч идж чадхмн уга.

Үзүртго, уңта болвчн, бийдән му кехлә,
Үнн цаһан седклтә күн чигн туслхмн уга.
Үлгүрлхлә: хәләх герлинь халхлчкхла,
Үздг арһнь төрүц тасрж одх биший.

Амрлңһу тогтун ном үүлдж бәәх улст
Әвр хар санатн мууһан хальдадг юмн.
Әмән хорһж ирсн күүнд туслл уга алхла,
Әмтн җигшхәс биш, баатр нер яһж олх билә?

Адг му күн бийдән туста биш болвчн
Әмтнд киидән харшлх чигн юм haphдг
Әдлцүлхлә: хорта moha ки сорж, цадх болвчн,
Әмт үзхләрн, уурлж хорлдг биший.

Әмтн күслиг жirhл гиж сандг болвчн,
Аштнь түүгән эдлхлә, зовлң чигн болдг.
Әрк уухиг жirhл гиж санж дурлдг улс
Амтн угahap согтсан жirhлд тоолсн болх.

Үнн сән медрлтә күүнд олн күн дурлх.
Үнәртән эрдм сурхнь бийиннь кинлтәс болх.
Үрглж чирмәж, cyrhуль эс сурчкад,
Үлү үзәд, атархад йовсна туснь юмб?

Өз тенг әмтн ут наслхиг күсдг бәәтлән,
Өтлж муңхрхасн әәhәд йовдгнь юмб?
Өтлл уга өндр наснд күрдгон учрар
Өөд уга тер санань шал буру.

Эрдмтә мергн күн хажудан бәәһә бәәтл,
Эрдм сурһуль уга даңгин йовдг күн
Эртни үүлин үрәр муңхрсн болх.
Эс гиж ад-чөткрт авлгдсн болх.

Аль эд-тавр, мал-мөңгн бәәһә бәәтл,
Ашглж, әдлл уга дими хадһлдг күн,
Аврж эдгәж болш уга гемтә күн,
Ай эс гиж йоста әмд бирд[1] мөн,

Аль ном болһиг меддг мергн болвчн,
Әвр сән ном эс үүлдхлә, керг уга.
Арва, буудя, зармин тәрән ик болвчн.
Арат, барс, чонмудт тер керг уга.

Кезә чигн җирһл, хөв уга му әмтн
Кедү юмн бәәвчн, эдлж чадл уга зовх.

[1] Бирд — шулм, чөткр.

Керә кедү өлсвчн, олсан булж дардг,
Кирәрнь цадтлан идж амрхнь маш цөн.

Аштнь эдлдг, зардг уга эд-мал бәәвчн,
Ahy ик уулыг алтан гиж санснла әдл,
Альнь чигн мини юмн гиж санхд әдл болвчн.
Амрар әдлх, эс әдлхнь төрүц әдл биш.

Үчүкн медсән бардмнж, дими үгүлдг
Үүлд тус уга мергдүд маш олн болвчн,
Үнәртән сәәтр медж, ном үүлддг
Үлү сән мергн номт йиртмжд маш ховр.

Идр залу наста, үзсклңтә кеемсг болвчн,
Ицлтә эрдм уга болхла, олн дунд үзмж уга.
Еңсг дуута тоһстн сәәхн өңгтә болвчн,
Йилһән деед чимгт ордг уга биший.

Урлж кесн модн хамр, хулдж авсн көвүн,
Утан мет чимг, хулхалж авсн эд,
Уха-медрл сурhш уга эрдм-билгиг
Ул ормнь бәәвчн, әмтн керглхмн уга.

Чухл ач-тус кесн күүг мартад харшлхла,
Чинр муута тер күн эврән түргн буурх.
Чидлән медл уга бусдт му юм кехлә,
Цаадк дәәснәсн урд бийдән хор күргх.

Эд-мал, мөңгән әрвлж байжхд дурлвчн,
Эвинь олл уга буру йовхла, дарунь угардг.
Эрт цагт мөрглдж бәәсн хуцмудын цусиг
Эргү арат долахар толhahан хамхлулсн болдг

Иньг-амргиннь чирә-зүсинь hәәхәд,
Йилhж бусдыг үлдәж, хор бичә күрг,

Ик күчтә хур мет мет байн, нойн болвчн,
Иләр hавр[1] халулсн мет hарад цугтан зулх.

Эрт цагас сәәтр ханьлсн нөкдән хаяд.
Эс болх юм кесн күүг икәр бичә итк.
Эртәр шар шовун хан керәд шүтж,
Эцстнь дарунь буурсн үлгүр бәәдг.

Угас му саната күүг кедү хәәрлж тетквчн,
Ууhн үрнләрн әдл төрүц санж болш уга.
Усн кедүhәр деегшән өргж буслвчн,
Улан hал болж төрүц бадрш уга.

Учрта юмнд кирцәhинь медәд уурлхла,
Утхнь зөвтә болн хөөннь тәвж болх.
Учр уга икәр уурлхла, керүл болх,
Ууран тәвж җөөлрхин арh баргдх.

[1] Һавр — камфара.

Үчүкн күүг чигн чидлинь медл уга,
Үзл-бәәдлинь хәләж, дими бичә дормжл.
Үлгүрлхлә: дадивх[1] гидг шовуг икәр дөөглснд
Үлү күчтә hәрд[1 2] далаг ширгәсн болдг.

Амр йовхин буйн баргдхла, хар седкл төрх.
Аштнь уңг-тохм баргдхла, му көвүн төрх.
Аду малын кишг баргдхла, ховдг санан төрх.
Әмд йовх насн баргдхла, үклин йор төрх.

Кен болв чигн эврән му юм эс haphхла.
Күчтә хурмст теңгрчн дорацулж, чадхмн уга.
Кемр булгин усн эврән эс ширгхлә,
Кедү шораhар дарвчн, ивтрж урсдг биший.

[1]Дадивх — энткгин кезәңк үлгүрт далан көвәд бәәдг бичкн шовун.
[2] Hәрд — үлгүрт ордг әвр ик шовун.

Аль нег кергиг төгстлнь бүтәдг уга,
Адгтнь күргж үүлиг күцәдг уга күн
Әәл хоорнд дими гүүдг көгшн ноха мет
Аштнь энд-тенд хоосар хатрж насан барх.

Урдын кесн хажhр үүлин уршгар
Ухата цецн күн чигн буру haphдг.
Увдиста номта терсин нег ик багш
Ухан уга hалзу бәәдлтә йовсн үлгүр бәәдг.

Аль күн цааҗин йоснас хажhр йовхла,
Аңхдан бусдыг диилвчн, адгтнь дорацх.
Әдлцүлхлә: Асури[1] хан деешлвчн, буру йовсндан
Аштнь алгдж үксн нег үлгүр бәәдг.

[1] Асури хан — энткгин үлгүрәр болхла, ямаран сум, месәр хаж, шаавчн, цогцинь юмн даадг уга ид-шид олгсн хан баэж.

Билг, ухань сәәндән олнд нойн болад,
Бусдын гемин уршгар буурдг чигн юмн.
Бүтәж үүлдх керг дегд олн болад,
Бас хар санатн элвгжж, төрт харшлдг.

Адун-мал, ahрусн йир элвг болхла,
Асрж хадhлх, геех олн зовлң hарх.
Аратн хулха-була, hару бас haphх.
Алд юмн уга hуульhнч тиим зовлң үзш уга.

Хату-мөтү үүлд ик чидлтә бөк чигн
Хәрнь му күүнәс өмн дорацдг юмн бәәдг.
Хәр дәәснлә туллдж аллдх цагт
Хамгин түрүнд алгддгнь идр күчтәнь болдг.

Эд-мал, ид, чидл, медрл, ухан—цугтан
Эркм буйнта күүнә деегшлхд нөкцл болх.
Эгл буйн уга болхла, хамг тер тоот
Эцстнь бийднь хорн чигн болдг.

Ухата, билгтә күн ямаран үүл кевчн,
Урдаснь бийиннь буйн-хөвән шинҗлх.
Урудж, дорацх му цагт зун күн дотр
У тоолврта буйн төгс күн бәәхлә, сән.

Адг му бәәдгин уснь дегд ик болхла,
Алдрад, нег үзгүр әврж, урсдг мет.
Аль күн эд-малар элвг байн болхла,
Аштнь эзн болх көвүн үрн кергтә.

Көвүд, ачнр олн болхла, эд-мал bahдх.
Кемр тедн цөөрхлә, hазадын хортн икдх.
Кедүhәр тедү мет бусд юмнь bahрхла,
Кесг дәкж тер күүнә насн ахрдхнь олн.

Алс хөөткән сандг күмүс чикәр йовтха.
Аштнь буйни кирәр юмнь цуг бүтх.
Аль hазрт йоввчн, кесн юмнь бүтхлә.
Аңхн тер күүнә кесн сән үүлин ашг.

Aph хуурмгар бусдыг меклдг күн
Алс хөөтктэн му кеж, бәәхнь лавта.
Аңх нег цагт бусдыг меклсн күн
Амлж үн келвчн, күмүс эс иткsн болдг.

Алсни зөв, буру, үнн, худлыг медл уга
Авч, дими уурлж, бусдт му кедг күн
Эврәннь гергән алсн көглжphн мет
Әмндән туста нөкд уга зовлң эдлх.

Хөөт цагин нег кергиг икәр санл уга
Хәрнь өөрхн кергиг сәәнәр шинжлх зөвтә.
Үлгүрлхлә: hосан hатлх усна захд күрәд тәәлсн
Үзл уга уснас хол тәәлсн хойр йилhән.

Йирдән хөөннь бүтәж чадш уга үүлиг
Ик сән, кергтә болвчн, кеж болш уга.
Идхлә, цогц-махмудт таарш уга хотыг
Йир амтта-шимтә болвчн, эдлж болш уга.

Эркм сән күн чигн хара суухла,
Эн болн хөөтнд чигн юмн бүтш уга.
Эмнг hазрт чигн тәрә эс тәрхлә.
Эврән бийинь тәрән төрүц урhш уга.

Учр уга дегд номhн үннч болхла,
Улс болhн түүг зарж, дәврж келх.
Улв, көвң җөөлкнднь күмүс девскр кедг.
Ут, олн ацта модар хатуднь девскр эс кедг.

Адг му үүл болн күцәж болш уга кергиг
Ажглж ухалл уга бусдын үгәр кедгнь — тенг күн.
Әәмшгтә хориг авчкад, күн санамр эдлж чадшго,
Альк нег бәәсән өглh өгч кен тарах билә?

Кедү юмн бәәвчн, эдлл уга хадhлдг күн
Кесг дәкж түләhән хурасн мет болх.
Кетркә хармч зөг балан идл уга хураhад,
Кезә бусд автл цуглулж, үксн мет болх.

Туңһлг ухата күн баһ кергиг чигн
Тус олн нөкдмүдтәһән селвлцж күцәх.
Тернь уралан йовхла, күн болһн магтх.
Төрүц эс бүтвчн, зокаста амр йовх.

Әмтнә санан-седклнь олн зүсн болдгт
Аштнь цугтаннь седкл-ухаһинъ тевчхд кецү.
Аль зүсн медрлтә күн чикәр йовхла,
Арин олн күмүсин седкл түүнд тусх.

Өтлж нас зүүвчн, ном-судр умшж,
Өдр болһн билг-эрдмән немгдүлж йов.
Өндр ик утхта номин эркн чинр
Өглһ, бәрц болн буйнас чигн даву.

Эрдм-билг төгс күүтә ханьлхла, тус болх.
Әдлх савиг усар дүүргхлә, кергтә болх.
Эңгин хар күүтә ханьлхд йир амр.
Эгл хоосн суулһиг үүрч йовхд бас амр.

Үүрлх күүнә эрдм бah, икрхг седклтә болхла,
Үрглж ханьлв гиж түүнәс тус уга.
Үчүкн уста суулhиг авч йовхла, цальгрш уга.
Үнәртән чирмәhәд хадhлвчн, ик тус болхмн уга.

Маңналгч деед сән эрдмин ач-тусиг,
Му дордын буру йовдлыи гем-үүлиг
Mahд уга тодрхahар медж, чикәр йовхла,
Маш сән болн цугиг төгсхин темдг.

Сарул ухата күмүс сәәнәр теткхлә,
Саван уга му күн чигн ясрдг.
Сәәнәр дасхдг күн тоть шовундчн
Сән үгтә шүлгүдиг суphж чаддг.

Бийиннь чидл, aph му болхла,
Бусд ик күчтә күүг түшсн сән болх.
Бичкн болвчн, усн нуурур урсхла,
Бahрв чигн нур ширгхмн уга.

Кех үүлиг ухалж, шиидж эс чадхла,
Керсү, ухата күүнәс сурх кергтә.
Күчтә хорта дәәсиг hарарн алж эс чадхла,
Килh иртә мес олж дәврх кергтә.

Ульhн-җөөлн бәәдлтә хорта дәәсиг
Үрн арhар бөкилhж чадхла, нөкд чигн болдг.
Уга кех күчтә, әәмшгтә ик хорыг
Учринь медж нәәрүлхлә, эм чигн болдг.

Үнн йосар олдсн эд-идәhән эдлхлә, зокх.
Үрәж юман hарутулснд сән юмн уга.
Үлгүрлхлә: модна жимсиг болсн цагтнь авдг,
Үрглжләд, цагнь давхла, hазрт унж илждг.

Санамср угаhар дими геннәр йовхла.
Сән күүнә чигн «кергтнь оцл hардг.
Сәәтр меддг чидлтә күн кинж йовхла,
Санан уга гем hархнь йир берк.

Күч-чидл бүрн төгсәд уга болхла,
Кишго дәәстә чигн җөөлнәр бәәх зөвтә.
Кемр чидл төгсхлә, сансарн үүлд гиж,
Кезәңк номин йоснд келгдсн юмн бәәдг.

Атархг му күн меклхәр сән заң үзүлдгт
Аль келсинь иткж, үнн санаһан бичә медүл.
Әдлцүлхлә: мис юмна әм таслхар седж.
Арһинь олж, әрәхнәр цемцж йовдг биший.

Хар алвт болхла, нутгин эзн цухлтнчн,
Хату, шүрүн үг келл уга, сөгдх зөвтә.
Халһата һазрт хальтрж унсн күн чигн
Хәрү тер һазран эркн биш түшж босдг.

Үлү икәр шунж, олз-оруд ховгдхла,
Үндсн буурч, хажих гем чигн болдг.
Үлгүрлхлә: махнд тачагсн заһсн
Үзүртә дегәд торч алгддг биший,

Олнд толһач болгсн күн аля кеж.
Огт хара сууж, идә-унднд бичә шунтха.
Олз-күслд дегд икәр шилтсн учрар
Онц күчтә маңһс Ланка[1] алгдсн болдг.

Йирдән учр медх күүнд харшлж, туслж чигн болх.
Ю-кү медл уга хорлх күүнәс хол йовснь деер.
Юм өскх цагт эд-мал хулдж, арсм кеж болх.
Ямаран чигн юмиг буру арһар өскхлә, зокхмн уга.

Аль олн юмнас авч ик саңгиг өскх кергт
Агчмин зуур биш, цүврүләд авхла, әрвн болх.
Әдлцүлхлә: шорһлжн нүк малтхла, зөг бал хурахла.
Әрвлж бичкнәр шин сар немхләнь, бүтәр дүүрдг.

[1] Ланка — «Рамаяна» үүдәврәс орсн догшн маңһс хаана нерн.

Толһалгч нойдуд күүнәс келүлш уган төләд
Тегш кирцәһәрнь алв-татвр авх зөвтә.
Тернь, сал модна шимиг күжд хольхла, сән болвчн,
Түүг дегд икәр кехлә, моднь хатдг мет.

Йилһән ямта күн номһн болхла, зокмжта.
Йирин эс болх юмнд килңнхлә, күндән геедг.
Ик уулын зәрм моһад зиндмн бәәдг болвчн,
Ирсн хамгтнь хорлдгтнь кенчн оддг уга биший.

Аль нег нер-алдр, эд-мал күссн күмн
Арһ чидләрн ном буйнд шамдж шүттхә.
Ачта буй үүлдл уга, талдан арһар өөдлвчн.
Ашнь батта сән болж, төрүц һархмн уга.

Әврхн саднд чигн дегд икәр килмжлхлә, буру.
Өр ивдх дутм киизңнж, хар сандгнь олн.
Өршән уга дәәснд чигн дегд хорлхла, буру.
Өшән икдх дутм дәәснә хорнь бас икддг,

Ухалж, җөөлнәр йовхла, җөөлн диилхнь лавта.
Учринь медж җөөлнәр йовхла, шүрүг чигн номһдулх.
Угта җөөлн болхла, үүл бүтәхд амр болдг,
Улм ургляҗлх дутм җөөлн хурцгдад бәәдг.

Йир хар саната, хорлхдан дурта күүнд
Икәр атдрхж, бүтүһәр харшлдг күн чигн
Йилһән арһ әмтнд медүлл уга олх.
Иләр дәәсрхж үүлдхлә, му нернь хальдх.

Эмәх, ичх, әәх, жигшхиг сандг уга,
Эрдмтә улсин сән, мууһинь йилһдг уга,
Әдлх, уух, идхәс нань юм сандг уга
Эс болх тиим улста ханьлхла, буру.

Аль нег одх шин һазран шинжллг уга,
Аңхн урдк орн-нутган генткн бичә орк.
Алхж көлән өргхләрн наадк көләрн ишкл уга
Әдл дегцднь хойр көлән өргж болдг уга биший.

Сәәтр чадх эрдм-билг бәәвчн, дарунь haphхла.
Саваһан барж, бийд бас харш чигн боллг.
Сар-мөчн наад сәәнәр үзүләд бәргдсн болдг.
Санамр бәәсн болхла, күн түүг бәрш уга билә.

Аль күүнә буру йовдл, гемиг медв чигн.
Ажглж ухалл уга кенд чигн бичә кел.
Акад му йор үзгдхлә, келсн күүһәр hардг гиж,
Алтн делкән улс кезәнәс нааран үгүлдг.

Олнд бийән му келүлж, hәәд үзгдх
Оцл буру йовдл төрүц бичә haph.
Оюн седклтә күн кедү өлсгсн болвчн.
Олдсн бузр хотар идә-унд кехмн уга.

Хәәр-бәәр уга догшн му үгиг
Хорта дәәсндән чигн бичә кел.
Хад-чолунд күрсн дууна дүүрән мет
Хәрү эргж, бийд харшлхнь лавта.

Атархг урньта дәәсән дархар седхлә,
Арднь орж шамдад, эрдм сурснь деер,
Аштнь хортна седкл чигн җөөлдх биз,
Адг-ядхдан эврәнчн буйн немгдхнь лавта.

Әср күүг җөөлнәр чиклш уга болхла,
Аштнь туслх седкл-ухаһан шүрүһәр келж сурһ.
Әдлцүлхлә: хатхх, төөнх мет шүрүн эмнлһәр
Әмнд харш хорта өвчиг әрлһж эдгәдг биший.

Бийд харшлх өвчн-шалтг үчүкн болвчн,
Батрах гем болһл уга, дорнь әрлһх кергтә.
Бичкн цувгар урсхлта усн гүүһәд бәәхлә,
Бас нег сала-судл чигн болж һардг.

Үүлдхд эвтә болвчн, ашнь зокш уга кергиг
Үнәртән сәәнәр чадх болв чигн, бичә ке.
Үлгүрлхлә: зан дәәсиг дарж чаддгтан
Үрглж хаана цергин зелд архлата бәәдг.

Кезәчн ханьлх нөкдтән уурлвчн, бичә харшл.
Кедү чинән туслвчн, өшәтниг бичә итк.
Керәс керлдвчн, нег-негнәннь нүд чоңкдг уга,
Кемр шар шовута ханьлхларн, хорлхнь лавта.

Аль нег керг күцәх цагт ик баһ гил уга
Аңхнас авн шинҗләд ухалж үүлдх кергтә.
Арслң алх цагтан заныг чигн, туулаг чигн
Әдл бийән сулдхл уга, чаңһ бәрдг биший.

Үнн эрдмтә күүг күндлдг уга һазрт
Үчүкн зуур чигн бәәх керг уга.
Үн уга берк ховр усн-шил эрдниг
Үклң чолунд тоолдг һазрт хадһлад керг уга.

Эрдмтә-билгтә күн бусдт медрл өгхлә, сән.
Эврә һанцарн эдлдг болхла, даянд сууснь деер,
Эркм чинртә зиндмәр толһан чимг кехлә, сән.
Эс гиҗ нам далан йоралд кевтснь деер.

Аврл үүлдгч ик күчтнә өөр бәәхлә,
Аштнь өдгәд болн хөөтнд чигн тус болх.
Әдлцүлхлә: Сөмр уулын хажудк шовуд
Ahy ик уулын герләр алтн болж үзгддг.

Олыг ахлгсн күн үлү үздг болхла,
Өөрнь бәәх нөкдмүднь ямд күрхнь берк.
Ohtphуд нарни герл мандлж hархла,
Одд болн сар үзгддг уга биший.

Олн ухата, тогтвр уга му күүтә
Оньдин сәәнәр ханьлж йовхд йир берк.
Ohtphуд ке солңh бичкн зуур үзгддг
Ормднь түүг бәәлhдг aph уга биший.

Бийән дорацх, зовхиг седдг уга мет
Бусд әмтиг дорацулх, зовах юм бичә ке.
Буру седклтә зәрм әмтн икәр чамд харшлвчн.
Болв эврәннь седкл-ухahан киртәл уга яс.

Аль кирәр өөдлх, җирһхд дурта болхла,
Әмтиг деегшлх, җирһхднь дөңнх зөвтә.
Адг күмнә бийнь чигн седкл-ухань тусхла,
Ачинь хәрүлдг йосар күндлж тәкх тиигхлә.

Аср ик урньта, бөдүлг догшн күүнлә
Амрг-нәәж болх, зөрх хойрас хол йов.
Аштнь тиим күүтә ханьлж керг күцәввчн,
Амулң-төвкнүн бәәж төрүц болш уга.

Үлү билгтә номт сән медрлд иткдг,
Үнәртән эрдмтә мергдәс ном соңсж сурдг,
Үрглж сән нөкдтә ханьлж үүлддг күүнә
Үүлнь дүүрңгәр бүтж, кезәчн амр йовдг.

Олн зүсн юмиг айстан келәд йовдг күүг
Оньгтан күмн эс аввчн, шоглж дөөглх.
Онц даалһвр авсн мет оньдин келдгәрн
Оцл му ухата, тенг гидг нер зүүдг.

Үнәр урмд уга, хәрг күн болхла,
Үг келх болһндан эндү һархас саглдг.
Үрглж тедү мет цөн үгтә күүг
Үлү сән седкләр олн-әмтн таасдг.

Кемр кергтә үгиг келх цаг учрхла,
Кемҗә, утхинь таарулҗ, зокастаһар кел.
Кедүһәр үг сән болвчн, дими һазрт келхлә,
Керг уга юмн мет чинрән геехәд хуурх.

Иирдән эндү, хаҗһран меддг күн
Ик эрдмтә мергд дотр чигн цөн болдг.
Йир олн улс буруд тоолдг болхла,
Йилһән сәәнәр шинҗлж, буру гиҗ медтхә.

Ухалҗ медв чигн, гемән эс әрлһхлә,
Уңгд күрх зеткр гиҗ санх кергтә.
Учр-зөвинь сәәнәр меддг уга болхла,
Утхдан күн мөнв гиҗ санх керг уга.

Үчүкн юм медх ухан бәәдг болхла,
Үүлдсн гемән шинҗлҗ ясх зөвтә.
Үрглҗ тедү мет бийән кирцҗ йовхла,
Үнәр улм өөдлхнь түүнә лавта.

Кетркә хурц ухан, килмҗлтә җөөлн седкл
Кезәд чигн үүл бүтәх баатрлг зөрг хамгиг
Кедүһәр урн aphap ниицүлхд берк болвчн,
Кергтә үүл-йовдлд аль чидхәрн олзлх зөвтә.

Әвр акад болн олн дашка учрадг нөкдәс
Аңхнд ханьлсн болвчн, түргн нөгцснь деер.
Амндк шүдн сән болвчн, көндрәд зовахла,
Авад хайчкснь деер гиҗ, көгшд келдг.

Үрглҗ өөлсн, hундсар йовдг му төрл-садыг
Үчүкн юм өгәд бийәсн холдулхла, сән болх.

Үтр[1] хорнь түгдг моһа хатхсн хурһиг
Үкс гиж утлж хайхла, әмнд туста болх.

Эркм ик нер, цол зүүсн болхла,
Эс болх юм дегд бичә хармн.
Эврәннь барандан дала үнтә юм хурачкад.
Эрдниг чигн генәртж хармнхла, буру.

Үрглж эд-малар байлг бәәхд дурта болхла,
Үлү-дутуһаснь кирцәһәрнь өглһ-тәкл бәртхә.
Үлгүрлхлә: худгин усиг ширгәл уга бәәлһхд
Үй-үйәр йүүһәд, үснаснь асхх кергтә.

Аль болхарнь нерән делгрүлхәр седдг күн
Аштнь ном йиртмж хойрин учринь медж һарһтха
Авх-өгхин кергиг зовлңд тоолдг болхла.
Алдр нер зүүхәр седл уга, амр суутха.

[1] Үтр — түргн, шулун.

Ухата күн ямаран чигн үүл күцәх цагтан
Учр-керг, тусинь сәәнәр шинҗлх зөвтә.
Уңг-утхарн харшл тус хойр деңцү әдл болвчн,
Ургшлхла, алыкнь үлү болхинь медч кергтә.

Угас сән саната, үннч күүг дацгин күндл.
Ухата, цецн болвчн, хар саната күүнәс болһаҗ, йов.
Учр, гем уга, үннч тенгиг асрж, харж, йов.
Уурш уга, худлч хорта тенгиг түргн әрлһ.

Адун-мал, нөкд, зарц уга болвчн,
Ahy ухата сән нөкдтә болхла,
Адусн чигн күүтә хамдан керг күцәдгинь
Арһинь меддг күн эвинь олад олзлдг.

Күн күцәж чадх үүлиг закрж келгүл,
Күчәр мошкж болш уга юмнд бичә зова.
Көл уга усиг көлгәр һатлж болдг уга.
Көдә-теегәр оңһцар йовж болдг уга.

Үрглж өшәтә йовсн күүтә кедү эйцлдвчн,
Үнәртән түүг бийләрн әдл бичә итк.
Үлгүрлхлә: буслһчксн халун усиг чигн
Үчүкн һалта ниилүлж болш уга биший.

Эс таардг уга дәәсн чигн, сән саната болхла,
Эцсин буйн-килнциг ухалдг болхла, иткж болх.
Эрг цагт дорацсн зәрм улс дәәсндән шүтсәр
Эн наснаннь турш асрулсн үлгүр бәәдг.

Бийд му санан төрүц уга болвчн.
Болх болш уга улсиг дими бичә итк.
Бичкн гөрәсд даңгин сән саната болвчн.
Бусд догшн махч аратн тедниг алдг.

Муңхг һәргтә улс буру һарһад йовдгнь
Му тенгин уршг, шинжләд керг уга.
Мергн үннч күн кемр буру һарһхла.
Мөн тер учр-шалтаһинь ажглх кергтә.

Эд, мөнгәр байн күн ик орнд бәәхлә, сән.
Элвгәр hарһж ашглхд эвтә болн санамр.
Әдлх юмар угарсн hуульһнчнрин орнд бичә бә.
Эс булаж аввчн, hууһад амр өгхмн уга.

Гем, эрдмин йилһлиг эврән меддг болвчн,
Һол учр-утхинь нөкдтәһән зөвчлж күүнд,
Геннәр кесн керг-үүл болхла,
Гемшгиг үнәр хулдж авсн мет болх.

Әәмшгтә керг-үүл күцәх цаг ирхлә,
Амрг-нөкдәсн чигн нууж бәәх кергтә.
Арһта нөкд кемр алдад эндүрсн цагт
Ам алдад, түрүн келсн күүһәр hардг.

Үлү-дуту авлцхиг тегш меддг ухата,
Үрглжд төвшүн, бусдын урмд хәрүлдг уга.
Үүл-кергәс әәдг уга, ачиг мартдг уга.
Үнәр чик йовдлта күн олнд тоомсрта болх.

Авгин харшлж йовсн күүг дорацсн цагтнь
Асрж, чидләрн туслхла, сән нерн делгрх.
Әдлцүлхлә: керә шовун хулһныг тевчсндән
Амулң олж, төвкнүн жирһсн үлгүр бәәдг.

Аальта күүтә ханьлж, буру үгднь орхас
Аср му үүлд шунж, хар сана зүүхәс
Ahy ик ухата күн кезәчн холд йовх.
Ажглл уга юм кехлә, түүнәс үлү тенг уга.

У ухата күн сәәнәр шинлж күцәхлә.
Үүл-кергтән эс болх эндү haphхмн уга.
Үзх нүдтә күн өмнән хәләһәд йовхла,
Үңкрж[1] гүн нүкнд унш угань лавта.

Өөдән сән эрдм сурхла, мергнә темдг.
Өз харңhy күн медрләр зөвәр деегшлвчн.

[1]Үңкрх - бүдрх, көлврх.

Өөрк нөкд-ханьдан икрхж деерлкәд,
Өлгә, хөөтин керг-үүлд харш болх.

Чинртә ик юмнд күрхиг күсхлә,
Чидләрн бусдт туслад йовх кергтә.
Чирәһән нүр үздгт тодрхаһар үзхин төлә
Цаадк толян сәәнәр арчх кергтә биший.

Хар саната хортыг дархар седхлә,
Хату зөргәр эрдмиг сәәнәр бүтәх зөвтә.
Хәр догшн дәәсиг дарж авхар седхлә,
Хамгин хурц месән сәәнәр белдх кергтә.

Аһта, эвтә күн мектә үг келхләрн.
Аңхнас экләд, эндл уга эргүлж ухалтха.

Элдв худлч күүнд хуурмгар кehәд,
Эңгин үннч улст сәәхн заң үзүләд,
Элвн төвшүн күүнлә үннәр бәәтхә гиж.
Эртин хуучна бичг-цааснд бәәдг биший.

Эрдмтә мергд хар саната дәәснлә чигн
Эвлңгү төвшүн, тогтуртahар йовхла, сән.
Эвцлдхд тер тус эс болв чигн,
Элдв му седклиг дархд нөкцл болдг.

Алгчлж му үг келсәр эн йиртмжд
Аль күссн керг төрүц бүтш уга.
Алс хол санандан эврәннь кергән санвчн.
Амарн олнд таарңhy үг келх зөвтә.

Эврә бийд болн бусдт туста юм күцәхләрн,
Ээлтә җөөлн чигн, шүрүн чигн aph олзл.
Эркн биш эднә негинь керглхмн гисн юмн
Эн цагин болн урдын йоснд чигн уга,

Алс хөөтндән маш туста эрдм мөн болхла,
Авгин эклхд зовлңта болвчн, кинж сурх.
Әрүн эрдмтә күн кедүһәр көгшрж өтлвчн.
Әмнлә әдл көвүндән медрлән өгх зөвтә.

Эд-мал, мөңгн яһж икәр өсвчн,
Эңдән нег кевәр оньдин бәәхнь берк.
Эргнь эгц хотхрт усн икәр дүүрхлә,
Эвдж, усн урсх, эс гиж ширгж хатх.

Кесг күмн-әмтнд тус кергтә болвчн.
Күн болһн әдләр дөңгән күргж чадш уга.
Ки өвчнд сәрмсг идхлә, туслдг болвчн,
Кемр нарлг өвчнд идхлә, хорн болдг.

Үрглжд тежәх, теткх угатя күүнлә ханьлхла.
Үлү байн күн чигн буурхнь маһд уга.
Үлгүрлхлә: дүүрң һуйрта ик тулм савиг
Үзг болһнаснь хулһн хаһлж иддг биший.

Тааршго, буру авъяста, му күүнлә нөкцхлә,
Түүнә гемд даргдж зовлң чигн болх.
Тәрәнд урсх ус дахж орсн заһсн
Татсн цувгар усчж, аштнь үкдг биший.

Акад хажһр һарһдг әмтн түшхәр эргхлә,
Аль нег үчүкн юм өгөд, холд әрлһ.
Әдлцүлхлә: гер-бүлд му йорта керг учрхла,
Адусн, эд һарһж яслһ келгүлж әрлһдг.

Үлү эрдмтә улс оңдан һазрт одвчн,
Үрглж күндтә, тоомсрта бәәхнь лавта.
Үнәр күсл татгч зиндмиг сәәнәр тәкхлә.
Үүл цугтан бүтж, өлзәтә болна гидг.

Адг му күүг өргж юмнд күргхлә,
Ачинь хәрүлхәс уга, хорлтан чигн күргх.
Әдлцүлхлә: му хог-богиг деегшән цацхла,
Асхрж цацсн күн деер хәрү ундг.

Үнндән ик эрдмтә сән күүг дормжлхла,
Үрәхәр седж, муутхсн күүнд гем болх.
Үзүртнь hал ассн зулыг уру хандулхла,
Үчүкн цаг болад, hар шатадг биший.

Оркх, өгх, авхдан күнд, гөңгн күүг
Оньдин тер кевәрнь бәәлhхлә, зокх.
Орадк махлаhан көлдән өлгдг уга,
Өөмсн, hосан толhадан зүүдг уга.

Маш ик үүл бүтәх, күцәх цагт
Маңналгч эрдмтә нөкдтә болхла, сән,
Манн[1] буусн hазрар холд йовх цагт
Mahд уга нег салькн чигн нөкд болдг.

Аль-негнднь тааста, җөөлн үг келхлә.
Әмтиг байрлулж хурахин амр аph тер.

[1] Манн — будн гисн үг.

Аду-малын өглһәр цугиг тевчж болш уга.
Әмн цогцан өгв чигн, зәрмнь төрүц ханш уга.

Кедү икәр дорацвчн, дегәд энлж, бичә hашуд.
Кетркә икәр өөдлвчн, дегд көөрч, бичә омгл.
Хүврлт йиртмжин жисәнә йосн тиим төлә
Кезәд чигн зовлң, жирhлин йовдл hардг.

НОМИН ЙОСАР ЙОВХ ЗАРЧМИГ
МЕДХИН ТУСК БӨЛГ

Әмтнә иткл бурхн залра бәәтл,
Адг му терсин номтд шүтхлә.
Аршан болсн нәәмн амтта усна көвәд
Амндан авш уга шор дамб ус ууснла әдл.

Элдв зүүл керг йовдлын алькинь чигн
Эн насндан дасхла, эс сурх юмн уга,

Эд-тавр кедг улс урна сурһуль дасдг мет
Эркн номин үүл чигн кинҗ эзмшхлә, амр.

Кен чигн аль олдсна кемҗәһәр эдлхлә,
Кезәчн түүнә эд-идәнь баргдхмн уга.
Кедүһәр учрвчн, ханл уга эрдг күүнд
Кергтә дутлңгин зовлң хур мет асхрх.

Үрглҗ кергтә цагтнь һарһад эдлхлә,
Үнндән учрсн өглһ мет сангддг.
Үртлнь хадһлсн юмн зөгин бал мет
Үксн хөөн дими әмтнд күртәд чилх.

Үнн седкләр күүнд мөңг өгйәлҗ өгвчн,
Үрл уга хәрү эргҗ ирхнь темдг уга.
Үчүкн юм уга-яду, һуульһнчнрт өгхлә,
Үр-дүңнь хөөтндән холван икәр ирх.

Харм уга күн чигн мал-мөңгнд дур уга биш,
Хатуч күн чигн эд-малд дур уга биш.
Харм йовдлын уршгар байҗсн юмн уга.
Хәәрлл уга өгсәр кишг чилсн юмн уга.

Өгхлә, хөв, кишг чилҗ угарх гиҗ санад.
Өгйәһәр чигн юм өгл уга хадһлад.
Өтлтлән хармна бәәҗ угардг төләд
Өөдән ухата улс олснаснь кирәр өглһ өгтхә.

Хүврәҗ эс тарахла, өсдг уган төлә
Хулдач күн эд-тавран гүүлгдг мет
Хураһад овалчкад, хармнад сул уга
Хамг зөөрәсн угатьнрт өглһ бәртхә.

Кесг миңһн, сай, арслң мөңгн бәәвчн.
Кенд чигн төрүц өглһ өгдг уга күүг
Кезәчн һолнь юмнд хандг уга һуульһнч гиҗ,
Күмн-әмтн түүг му келҗ, дамбрлдг.

Эцс сүүлд кергтә болх гиҗ,
Эгл олн-әмтн юм хурадг мет
Эркм номт ач-тусан санад,
Эртәснь өглһ, буйна керг үүлддг.

Аштнь үрән байн болһхар седж,
Аль келсәрн олсн юман өгвчн,
Адг му көвүд эцктән харшлж,
Авсн зөөрән чиләж, теегин нохашң тендг.

Эк-эцкнь үрән, ачнран кедү асрвчн,
Эцстнь теднь тиим кевәр асрдгнь цөн.
Ээж-аавнь күүкдән тежәһәд өскснә хөөн
Элəд, көгшрəд ирхләнь, үрнь чигн зовадгч.

Үктлән юман хармнад, хадһлад йовдг.
Үнндән буй күцәдг хойрт йилһән бәәнә.
Үрн-саднд, эврә бийднь чигн теднә
Үүлин ач-тусин сән му хойрнь оңдан.

Эд-малын зарц болсн зәрм әмтн
Элвг «эмтәхн» җирһлин ардас дахдг.
Энлх, зовхиг керг угад тәвсн улс
Эңгин угатьнрт юм өгхләрн, буйнд сандг.

Цевр бат эөргәр дангин ном үүлдж эс чадхла,
Чидсәрн му әмтнәс холдж бун кехлә, зокх.
Чидлтә күн хорта дәәсиг диилж эс чадхларн.
Чирмәһәд, бийән саглх арһ хәәх зөвтә.

Эдү бодн цааранд чигн үчүкн зовлңта болвчн,
Эцстнь җирһл үүскх арһиг ухата улс хәәдг.
Эмнж дассн эмч ханур төөн хойрар
Энлүлж зовах өвчинь әрлһж амрадг биший.

Бусд күмни нернь һарч, җирһлнь делгрхлә.
Буру уха зүүж, харшлх седкл төрхлә,
Бичкн чигн олз хар самаһар олхмн уга.
Бийдән үлү үзж, тернь харшлснла әдл болх.

Эвцлдш уга дәәсиг дорацулх кергтә болхла,
Эврәннь догшн урниг дарҗ авхла, сән болх.
Элдв урнь, килңгәр орчлң үүдснәсн нааран,
Эдү күртл то уга олн зовлң учраһа.

Аль хортн болһиг тоорм-тоос кехәр седвчн,
Алҗ, хамг өшәтиг чиләҗ орлһҗ болш уга.
Алҗ болш уга хутхач — һанцл урниг дархла,
Аср олн хорта дәәсиг дарснла әдл болх.

Үлү ик шүрүн урньта йовснас көлтә
Үрглҗ хамг хар санан әмәр һардг.
Үүл-кергән җөөлн цаһан седкләр күцәхлә.
Үнәртән кенд чигн уурлх учр олдхмн уга.

Аңхн нег модна ацд урһсн навчс
Адгтнь салькнд нисҗ арвн үзгт бутрдг мет.
Аав-ээҗәсн төрҗ, нег һазр бәәсн урднь
Арһ уга керг-үүләр тус-тустан тардг.

Үүл-кергән дүүрңгәр күцәхәр седхлә,
Үнн цаһан санаһар әмтнд тус кех зөвтә
Үрглж һанц бийнипь олз-тусиг үзхлә,
Үлж күүнәс һарх биш, бийднь саад болх.

Аль күүнә кергт туслмж үзүлж кехлә,
Арһлж эврәннь үүлиг бүтәснлә әдл болх.
Алглж һанц бийиннь юм күцәхәр киндг күн
Аштнь бусдас дорлкж бийән меклснлә әдл болдг

Элдв ик ухата күн керг-үүл күцәхләрн,
Эркн номин күчәр бүтәхлә, амр болх.
Эрдмтә улсин чигн деермч, хулхачин чигн
Эн насни жирһл йилһән болдг биший.

Үүлән бүтәж дууснав гиж сандг болхла.
Үклин эзн күләһәд бәәш угаһинь медхлә, сән.
Үнәр күцәх зөвтә керг-үүл болхла,
Үкс гиж адһн-шидһн шамдж кех кергтә.

Үүмәнәс зулҗ аглһд ном бүтәхлә, сән болх.
Үүлдҗ эс чадхла, номта күүнлә ханьлхла, сән болх.
Үлгүрлхлә: хорта моһаг асрх керг төрүц уга.
Үнәр асрх кергтә болхла, дом кех кергтә.

Салькн мет делсдг догдлсн зүрктә күн
Сәәтр тогтнҗ, ном сурч чадхмн уга.
Саму йовдлыг хаад, төвкнүн бәәхлә, зокх.
Седкл санамр болхла, ном бүтәхд амр.

Эрдмтә күүг күндлҗ, номд шилтх болхла,
Эврәннь седкл-ухаһан шинҗлҗ ясх зөвтә.
Эн насндан шунҗ үүлдхиг күсхлә,
Эркм деед номиг сәәтр сурхнь маһд уга.

Урмд уга тенг күн ном заалһхасн ичх.
Ухата күн эрдм угаг ичкевтд тоолх.
Учрнь иим төләд номтнр кедү өтлвчн,
Урдк-хөөткән санҗ, сурһуль сурхиг кецәх.

Мергн, билг мукдг төләд керг угад тоолж,
Муңхг, тенг әмтн сурдг уга болвчн,
Медәд шинжлхлә, билг унтрдг төләднь
Маш икәр шамдж, сурhуль сурх кергтә.

Эрт олн төрлдән сурhуль эс сурсндан
Эдү мет муңхг болсан сәәтр медж тодлад.
Эндрәс авн хооран бичә му болсв гиһәд,
Эн насндан эрдм кинж сурх зөвтә.

Сурhуль-эрдмәс зулж, нор-нааднд шилтхиг
Серл уга зәрм му әмтн күсдг болвчн,
Сән медрл авл уга, жирhхд дурта улс
Сүүлднь өтлхләрн адусн болх гиж келгддг

Аңхнас авн арднь орж сурад эзмшхлә.
Аштнь хамг юм меддг әәлдәч чигн болх.
Альк нег эрдм сурл уга, медлhч болхнь
Әвр ик күсл бәәв чигн, йир берк.

Күрл, алтн мөңгиг яһж хәәлсн болв чигн,
Кемр һалас һарһчкхла, хатурж оддг мет.
Кедүһәр бат эрдм эзмшж сурсн болв чигн,
Кедүкхн зуур чигн түүгән хайхла, мартгдх.

Ухан-билгәр шинжлж, учр-утхинь медвчн,
Уршгта му гемиг эмнж эс әрлһхлә,
Уснд хувциг орулчкад, киринь һарһл уга,
Уһаһад цеврлчкүв гиж санснла әдл болх.

Әрун ик эрдмиг тулгтнь кургж эс төгсхлә,
Альк чигн юмиг сәәнәр куцәхд йир кецү.
Аһу ик ном-сурһалиг цугтнь күцәл уга,
Аштнь даянд суувчн, нирванд күрхмн уга.

Аль кергтә ном-сурһалиг сәәтр эзмшхлә,
Амулң даянд суухд амр болхнь лавта.
Авъяс-гем, нүл-нүһдан ном умшж
Әрлһсн күүг бурхн гиж келдг биший.

Кемр номни утхиг меддг уга болхла,
Күмни ухан тогтсн дегтрт дурлхмн уга.
Күчр үнтә чолуг алтар келксн чимгт
Кәдү сәәхн болв чигн, үкр дурлхмн уга.

Ухата улсин бүтәгсн гүн номин дегтрмүдин
Утх-чинринь эзмшж, сәәнәр меддг бәәтлән
Урагшлх зөвтә кергтән түүг эс эдлхлә,
Учр-утхинь медснә туснь түүнә юмб?

Үүл-йовдлд кергтә судр-дегтр дотрас
Өдр болhн ядхдан нег үг тогтаж авх зөвтә.
Үлгүрлхлә: шорhлжна үлә болн зөгин бал
Үрглж кеһәд бәәсн көдлмшин ашнь мөн.

Кемр буйнта үүл күцәхәр седхлә,
Кинж, бийиннь седкл-ухаһан ясх зөвтә.
Хүврш уга бат сән зөргәр эрдм сурч.
Кезәчн әмтнә әдл номин йосиг сәкх кергтә.

Урд бәәсн номтнр медрлин цутхлнд күрсиг
Ухалж, ном үүлдәчнр даву юм чигн күцәх.
Учр-шилтәһинь шинжләд тоолхмн болхла.
Улм хөөтк цагин номтнр түүнәс үлүһәр бүтәх.

Шилдг сән судр-дегтрмүдт номлгдсн йосар
Шинжлж, йирин кергән чигн күцәж чадхла,
Шин бүтәгсн номд чигн алдг һархмн уга.
Сүүлднь үүнә ач-туснь йилһән болхнь лавта.

Оюн ухан-билг кедү хурц болв чигн,
Оньдин номтнрин медлһиг үзж йов.
Онц сән эрднь чолун мөн болв чигн,
Өнглж эс сиилхлә, үннь кимд болх.

Энгин ө-һазрин модд олн болв чигн,
Эркм самч[1] гидг нертә зандн модн цөн.

[1] Самч— хамгин сән чинртә зандн модн.

Эрдмтә номтнр олн болв чигн,
Эрднь үнтә дегтр бичх номт йир цөн.

Сән мөрнә хурднь унж үзхлә, медгдх.
Сән занын күчнь дәәнд орхлань, медгдх.
Сән алтна чинрнь хәәлж үзхлә, медгдх.
Сән номтын мергнь дегтринь умшхла, медгдх.

Эркм нер-алдран олн-әмтн дунд
Эндән тоомсрта болhх саната күн
Эн шастр-дегтриг сәәнәр шинжлж.
Эврәннь керг-үүлдән hардвр кеж йовтха.

Алтн делкән йосиг сәәтр меддг күн
Әрүн номин йосар йовж чадхнь лавта.
Альк чигн үүлән чикәр күцәдг болхла,
Әмтнд медрл тархаж, заавр өгх зөвтә.

СУБХАШИДА
На калмыцком языке

Редактор А. Ц. Б а р т у н о в а
Художник В. Н. М е з е н ц е в
Художественный редактор Ф. М. Д у б р о в
Технический редактор К. П. Б е л о в а
Корректоры Т. Д. М и х а л е в а, М. А. Ч о я н о в а

ИБ № 1054
Сдано в набор 19. 05. 88. Подписано в печать 24. 08. 88. Формат 90х60/32. Бумага типографская № 1. Гарнитура литературная. Печать высокая. Усл. печ. л. 4,0. Усл. кр.-отт. 4,0. Уч.-изд. л. 2,8. Тираж 1000 экз. Заказ 2112. Цена 50 коп.

Калмыцкое книжное издательство. 358000, г. Элиста, ул. Революционная. 8.
Рсспубликанская типография Государственного комитета Калмыцкой АССР по делам издательств, полиграфии и книжной торговли, 358000, г. Элиста, ул. Ленина, 245,

Субхашида./Перевел с ойратского П. Ц. Биткеев. — Элиста: Калмыцкое книжное издательство, 1988. — 126 с.

С 89

Это широко известное и очень популярное произведение общемонгольской литературы, впервые переведенное на современный калмыцкий язык, представляет свод философских изречений о нравственно-этических нормах человека.

С 4703000000— 026
М123(03)-88 41- 88

ББК 83.35